

Examining the positions of Iran's Nation Party and Apadana newspaper in the field of foreign and domestic politics during the nationalization movement of the oil industry

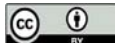
Khashayar Razavi jifani*

Abstract

The main issue of this research is the examination and analysis of the positions and ideology of the Nation of Iran Party based on Pan-Iranism in the domains of domestic and foreign policy from its founding up to the coup d'état of August 19, 1953. This article employs a descriptive-analytical approach, using archival documents and historical sources. After the Allied invasion of Iran in September 1941, the abdication of Reza Shah, and the emergence of a relatively open political environment, several political parties were formed. In a context where the country was grappling with foreign intervention, the rise of separatist movements, and the growing influence of the Tudeh Party in Iranian politics, the Nation of Iran Party—bearing nationalist tendencies—entered the political scene.

The Nation of Iran Party based its ideological principles on nationalism and believed that any political action must serve national interests. They asserted that the government's primary aim should be the unification of all Iranian ethnic groups and the reclamation of lost territories. Fundamental demands of the party included the recovery of Bahrain from Britain and the non-recognition of states such as Pakistan and the Azerbaijan Soviet Socialist Republic. Therefore, they adopted the slogan "The Iranian Plateau under One Flag." The party's solution to overcoming domestic and foreign crises was nationalizing industries, achieving economic self-sufficiency, and cutting dependency on foreign powers. The positions of the newspaper

* phd candidate of history of post-islamic iran, Tarbiat modares university, khashayarravazi76@gmail.com
Date received: 18/09/2024, Date of acceptance: 15/04/2025

Apadana, as the official organ of the Nation of Iran Party, reflect the party's viewpoints.

Keywords: Iran's Nation Party, Apadana newspaper, Foreign policy, Domestic politics, oil industry nationalization movement.

Introduction

One of the critical issues in modern Iranian history is the study of political parties and their activities. During the 1940s and 1950s, political parties and their leaders were instrumental in shaping many socio-political developments, with some parties playing particularly significant roles due to specific reasons. This study seeks to explore and analyze the position, performance, and stances of the Nation of Iran Party during several key historical junctures, shedding light on certain aspects of contemporary Iranian history.

The origins of Iranian nationalism can be traced back to the Qajar era, especially during Iran's military confrontations with Russia and other European powers. Iranian nationalism emerged as a response to encounters with Europe and the growing awareness of Iran's backwardness. These military defeats alarmed the country's elite. For those previously unaware of Western advancements, these events were a rude awakening. However, the Qajar statesmen responded to this shock using traditional principles and perspectives, which only led to further defeats and a deeper realization of the crisis.

Initial evaluations of the problem emphasized Iran's military weakness and sought to remedy this by reforming the armed forces. This manifested in Abbas Mirza's and other Qajar reformists' efforts to establish a new military system and send students to Europe for military education. These students' direct experiences in Europe led them to promote modernist ideas. During Naser al-Din Shah's reign, nationalism became one of the prominent responses to Iran's backwardness.

Several intellectuals played a decisive role in shaping this nationalist discourse. Mirza Aqa Khan Kermani and Mirza Fathali Akhundzadeh were particularly influential in the formation and development of this ideological identity. Though their ideas did not find great success during their lifetimes, they gained more traction during and after the Constitutional Revolution. Gradually, with the rise of the Pahlavi dynasty, nationalist ideologies became the official ideology of the state. However, the Allied occupation of Iran led to changes in nationalist sentiments, especially by reinforcing its anti-colonial dimensions.

One of the outcomes of the Allied invasion of Iran on September 3, 1941, and the abdication of Reza Shah was the emergence of a freer political atmosphere, resulting in the formation of various political parties and organizations. The Allied occupation and Reza Shah's inability to resist the occupiers led to significant political changes in the country. On the one hand, the open political environment enabled the Soviet-backed Tudeh Party to carry out extensive domestic activities. On the other hand, in 1945, the Azerbaijani Democratic Party, led by Sayyed Ja'far Pishevari, demanded the secession of Azerbaijan from Iran. These developments, alongside Britain's imperial ambitions and its exploitation of Iranian oil resources, led to the emergence of nationalist and anti-colonial parties.

Materials & Methods

This research was conducted using a descriptive-analytical approach and a documentary method. The primary sources include archival documents, historical newspapers—particularly *Apadana*, the official organ of the Nation of Iran Party—historical books, academic articles, and theoretical writings related to nationalism and Pan-Iranism. Data was collected mainly from printed sources spanning the years 1950 to 1953 (1329–1332 SH) and analyzed through content analysis and comparative review to extract and evaluate the domestic and foreign policy positions of the Nation of Iran Party.

Discussion & Results

The analysis of the Nation of Iran Party's positions reveals a nationalist discourse rooted in Pan-Iranism, which manifested both in domestic and foreign policy. Domestically, the party advocated for economic independence, nationalization of industries, opposition to capitalism, and rejection of foreign domination—seeking to build a national, self-sufficient economy. Culturally, it emphasized reviving pre-Islamic Iranian values, preserving the Persian language, and promoting Iranian heritage.

In terms of foreign policy, the party adopted a transnational and idealistic vision, calling for the reclamation of lost Iranian territories such as Bahrain, the Caucasus, and Afghanistan, and supporting ethnically and culturally related groups like Kurds, Tajiks, and Shiites. Although such goals were largely impractical given the lack of military and political capabilities and the realities of international relations, they served as powerful ideological drivers for nationalist youth and intellectuals.

The party's wholehearted support for Dr. Mossadegh and the oil nationalization movement—through public demonstrations, street clashes, and publication of articles in *Apadana*—reflected the deep alignment between Pan-Iranist ideology and anti-colonial, independence-seeking ideals. However, the party's racial and anti-Semitic stances, frequently expressed in *Apadana*, represent a significant ideological flaw and stand in contrast to rights-based, modern political discourse.

Conclusion

The Allied invasion of Iran in September 1941 and the consequent fall of Reza Shah ushered in a new political environment characterized by the absence of a strong central government and the increasing rivalry among three major powers—Britain, the United States, and the Soviet Union—in Iranian politics. Amidst the newly opened political space and foreign powers' attempts to assert influence, numerous parties and publications emerged and became active. It was in this context that the Nation of Iran Party, based on Pan-Iranist ideology, entered the political arena.

The leaders of the Nation of Iran Party grounded their ideological principles in nationalism, believing that all political decisions should serve national interests. They held that the state's primary objective should be to unify all Iranian ethnicities and reclaim lost territories. Key demands of the party included the retrieval of Bahrain from British control and the non-recognition of countries such as Pakistan and the Azerbaijan SSR. As such, they adopted the slogan "The Iranian Plateau under One Flag." While such slogans may have bolstered nationalist sentiments and Iranian unity—and served to warn foreign powers against their separatist agendas—they did not address the more urgent national crises of the time, namely the need to eliminate foreign influence, confront separatist movements, and stabilize the country.

Furthermore, the realization of these unification goals required a strong and capable government, a modern army, and a robust, advanced economy—resources Iran lacked at the time. To achieve these objectives, the party advocated for policies such as nationalizing industries, promoting economic self-sufficiency, and reducing dependence on major global powers.

The foundation and activities of the Nation of Iran Party based on Pan-Iranism coincided with one of the most significant periods in Iranian history: the nationalization of the oil industry and the premiership of Dr. Mohammad Mossadegh. The party supported the nationalization of the oil industry as a means to

39 Abstract

curb colonial powers' influence and protect national interests. Through its publication, *Apadana*, the party praised Dr. Mossadegh's actions.

From the beginning of the oil nationalization movement and the formation of the National Front—of which the Nation of Iran Party was a key and influential member—until the coup of August 19, 1953, the party fully supported Dr. Mossadegh. This support manifested in participation in protests and street clashes with Mossadegh's opponents, organizing speeches, publishing their newspaper *Apadana*, and distributing flyers.

Bibliography

- Abrahamian, Ervand (1401). *Iran Between Two Revolutions*. Trans. Firooz Kazemzadeh, Hassan Shams Avari et al. Tehran: Nashr-e Markaz.
- Abrahamian, Ervand; Ashraf, Ahmad; Katouzian, Mohammad Ali Homayoun (1401). *Essays on the Conspiracy Theory in Iran*. Trans. Mohammad Ebrahim Fattahi. Tehran: Nashr-e Ney.
- Enteghad, Nasser (1379). *The Pan-Iranists and Fifty Years of History*. Tehran: Ketab Co.
- Eghtedari, Ahmad (1389). *The Persian Gulf from the Past to Present*. Tehran: Amir Kabir Publications.
- Brown, Edward. *The History of the Iranian Constitutional Revolution*. Trans. Mehri Ghazvini. Tehran: Kavir Publications, 1380.
- Jafari Valdani, Asghar (1370). *A Historical Review of the Iran-Iraq Border Disputes*. Tehran: Ministry of Foreign Affairs, Political and International Studies Office.
- Daneshjuyan peyrov khat Imam (1366). *Iran's Political Parties: Documents from the U.S. Embassy Espionage Den, Vol. 2*. Tehran: Espionage Den Documents Center.
- Zabih, Sepehr. *Iran During the Mossadegh Era*. Trans. Mohammad Rafi'i Mehrabadi, Vol. 2, *Ashiyaneh Ketab*, 1381.
- Rahmanian, Dariush (1395). *Iran Between Two Coups*. Tehran: SAMT Publications.
- Razmjou, Ali Akbar (1378). *The Pan-Iranist Party*. Tehran: Islamic Revolution Document Center.
- Zare' Shahri, Ahmad Ali (1380). *Reasons for the Formation and Dissolution of the National Front, Vol. 1*. Tehran: Islamic Revolution Document Center.
- Siavoshi, Susan (1385). *Liberal Nationalism in Iran*. Trans. Ali Mohammad Ghodsi. Tehran: Demouse Cultural and Art Institute.
- Shadlou, Abbas (1371). *Contemporary Political Parties and Factions*. Tehran: Gostareh Publishing.
- Sheikhavandi, Davoud. *Birth and Rise*. Tehran: Qoqnoos Publications, 1368.
- Shabani, Reza. *Iranians and National Identity*. Tehran: Institute of Islamic Culture and Thought, 1385.
- Katem, Richard (1371). *Nationalism in Iran*. Trans. Fereshteh Sarlak. Tehran: Gofar Publishing.

- Krimly, Oz. Theories of Nationalism. Trans. Mohammad Ali Ghasemi. Tehran: Iran Publishing, 1383.
- Modir Shanehchi, Mohsen (1375). Iran's Political Parties: A Case Study of the Third Force and Socialist Society. Tehran: Rasa Cultural Services.
- Malekzadeh, Mehdi. History of Iran's Constitutional Revolution, 4th ed., Vol. 1. Tehran: Elmi Publications, 1373.
- Mirani, Ebrahim. Nationalism and the Iranian Constitutional Movement. Tehran: Arman Khah Publications, 1358.
- Manshoor Gorgani, M.A. (1325). Oil and Pearl: British Policy in the Persian Gulf and Bahrain Islands. Tehran: Mazaheri Publications.
- Najmi, Nasser. Mossadegh: The Great Struggler. Tehran: Kalini Publishing, 1359.
- Nation of Iran Party (n.d.). What Does Pan-Iranism Say? No place: Nation of Iran Party Publishing.
- List, Friedrich (1387). National Economy and Global Economy: Harmonies and Conflicts. Trans. Nasser Mo'tamedi. Tehran: Entesharat Co.
- Alam, Abdulrahman. Foundations of Political Science, 10th ed. Tehran: Nashr-e Ney, 1382.
- Ghamari, Dariush. The Evolution of Nationalism in Iran. Tehran: Islamic Revolution Document Center, 1380.
- Katouzian, Mohammad Ali Homayoun. The State and Society in Iran: The Fall of the Qajars and the Rise of the Pahlavis. Trans. Hassan Afshar. Tehran: Nashr-e Markaz, 1394.
- Mossadegh and the Struggle for Power in Iran. Trans. Farzaneh Taheri. Tehran: Nashr-e Markaz, 1401.
- Political Economy. Trans. Mohammad Reza Nafisi and Kambiz Azizi. Tehran: Nashr-e Markaz, 1402.
- Mahdavi, Houshang Abdolreza (1384). The Fate of Mossadegh's Companions, Vol. 2. Tehran: Elmi Publications.

Documents:

Islamic Revolution Document Center:

Documents No. 01467015, 01467006, 014670074, 01467008

Articles:

- Bayat, Kaveh (1379). "America and Iran's Neutrality," *Goftogu Journal*, 2nd series, Issue 27.
- Dadbakhsh, Masoud & Hossein Salimi (1398). "Attempts to Rebuild Iran's Economy During Reza Shah Based on Friedrich List's National Economy Theory," *Journal of Socio-Economic History*, No. 2.
- Cetin Saya, Gokhan & Seyyed Asadollah Ataari (1385). "Historical Roots of Iran-Turkey Relations," *Middle East Studies Quarterly*, No. 46.

41 Abstract

Research Council of the Foundation for Islamic Revolution History (1378). "Origins of the First Political Parties in Iran," *Yad Quarterly*, Vol. 14, Issues 53–56.

Newspapers and Journals:

Apadana Newspaper:

- Apadana, No. 1, Tuesday, January 14, 1952, p. 1
Apadana, No. 3, Thursday, February 8, 1951, p. 1
Apadana, No. 4, Thursday, February 15, 1951, p. 4
Apadana, No. 6, Thursday, March 1, 1951, pp. 1–2
Apadana, No. 8, Thursday, January 24, 1952, p. 1
Apadana, No. 10, Saturday, May 25, 1952, p. 2
Apadana, No. 11, Tuesday, January 29, 1952, p. 1
Apadana, No. 12, Saturday, June 8, 1952, p. 1
Apadana, No. 17, Saturday, July 13, 1952, p. 1
Apadana, No. 19, Sunday, February 10, 1952, pp. 3–4
Apadana, No. 26, Tuesday, February 19, 1952, pp. 1–2
Apadana, No. 30, Monday, February 25, 1952, p. 1
Apadana, No. 31, Tuesday, February 26, 1952, p. 1
Apadana, No. 33, Thursday, February 28, 1952, p. 1
Apadana, No. 34, Sunday, March 2, 1952, pp. 1–2
Apadana, No. 36, Tuesday, March 4, 1952, p. 1
Apadana, No. 37, Wednesday, March 5, 1952, p. 1
Apadana, No. 42, Wednesday, March 12, 1952, pp. 1–2
Apadana, No. 43, Thursday, March 13, 1952, pp. 1–2
Apadana, No. 44, Sunday, March 16, 1952, p. 1
Apadana, No. 45, Monday, March 17, 1952, pp. 1–2
Apadana, No. 46, Tuesday, March 18, 1952, p. 2
Apadana, No. 52, Tuesday, April 15, 1952, p. 1
Apadana, No. 56, Tuesday, April 22, 1952, p. 3
Apadana, No. 59, Tuesday, April 29, 1952, pp. 1–2
Apadana, No. 68, Tuesday, May 10, 1952, p. 1
Apadana, No. 72, Thursday, May 28, 1952, p. 5
Apadana, No. 78, Tuesday, June 17, 1952, pp. 1–4
Apadana, No. 116, Tuesday, January 27, 1953, p. 2
Apadana, No. 129, Tuesday, May 26, 1953, pp. 1–3

Apadana, No. 131, Friday, June 19, 1953, p. 1

Apadana, No. 142, Tuesday, August 11, 1953, p. 1

Nedaye Pan-Iranism:

Issue 2, Wednesday, Dey 25, 1330, p. 1.

Danesh Magazine:

Issue 5, Tuesday, Tir 27, 1328.

بررسی مواضع حزب ملت ایران و روزنامه آپادانا در عرصه سیاست خارجی و داخلی در دوران نهضت ملی شدن صنعت نفت

خشایار رضوی جیفانی*

چکیده

مسئله اصلی این پژوهش بررسی و واکاوی مواضع و ایدئولوژی حزب ملت ایران بر بنیاد پان‌ایران‌یسم در عرصه سیاست خارجی و داخلی از تأسیس آن تا کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ می‌باشد. این مقاله، با رویکردی توصیفی-تحلیلی با استناد به اسناد آرشیوی و منابع تاریخی بررسی گردیده است. پس از حمله متفقین به ایران در شهریور ۱۳۲۰ به ایران و سقوط رضاشاه و پیدایش فضای باز سیاسی نسبتاً باز احزابی پدید آمدند. در شرایطی که کشور گرفتار دخالت قدرت‌های خارجی در کشور، رشد حرکت‌های تجزیه‌طلبانه و نفوذ حزب توده در عرصه‌ی سیاسی کشور بود حزب ملت ایران که دارای گرایش‌های ملی‌گرایانه بود وارد عرصه‌ی فعالیت سیاسی شد.

حزب ملت ایران اصول فکری خود را بر پایه ناسیونالیسم ایجاد کرد، و معتقد بودند که هر نوع سیاست و اقدامی باید در جهت منافع ملی باشد. آنان معتقد بودند که هدف اصلی دولت باید اتحاد همه‌ی اقوام ایرانی و بازپس‌گیری قسمت‌های از دست‌رفته کشور باشد. از خواسته‌های اساسی حزب بازپس‌گیری بحرین از انگلستان و عدم به رسمیت‌شناختن کشورهای مثل پاکستان، جمهوری سوسیالیستی آذربایجان شوروی بود؛ بنابراین آنان شعار «فلات ایران به زیر یک پرچم» را برگزیدند. راه‌حل حزب ملت ایران در عرصه سیاست داخلی و خارجی برای عبور از بحران‌های موجود، ملی کردن صنایع، خودکفایی اقتصادی

* دانشجوی دکتری، تاریخ ایران بعد از اسلام، دانشگاه تربیت مدرس، Khashayarrazavi76@gmail.com

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۶/۲۸، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۱/۲۶

و قطع وابستگی به قدرت‌های بزرگ خارجی بود. مواضع روزنامه آپادانا به‌عنوان ارگان رسمی حزب ملت ایران بیانگر نظرات این حزب می‌باشد.

کلیدواژه‌ها: حزب ملت ایران، روزنامه آپادانا، سیاست خارجی، سیاست داخلی، نهضت ملی شدن صنعت نفت.

۱. مقدمه

یکی از مسائل مهم در تاریخ معاصر ایران، یکی از مسائل مهم در تاریخ معاصر ایران، مسئله احزاب و بررسی فعالیت‌های آنان است. در فضای سیاسی ایران در دهه ۳۰-۲۰ احزاب و رهبران آنها زمینه ساز بسیاری از تحولات سیاسی-اجتماعی معاصر بوده و در این میان برخی از آنها به دلایل خاصی اهمیتی قابل توجه داشته‌اند. در این پژوهش سعی بر آن است تا با بررسی و تحلیل موقعیت و عملکردها و مواضع حزب ملت ایران در چند مقطع تاریخی حساس کشور، زوایایی از تاریخ معاصر تشریح شود.

نقطه شکل‌گیری ناسیونالیسم ایرانی را می‌توان به عهد قاجار و بالاخص رویارویی نظامی ایران با روسیه و سایر قدرت‌های اروپایی بازگرداند. زمینه پیدایش ناسیونالیسم ایرانی مواجهه با اروپا و درک عقب‌ماندگی ایران است. این شکست‌ها نگرانی برجستگان جامعه آن روز را در پی داشت. این مسئله در قالب یک شوک و ضربه ناگهانی برای کسانی بود که تا آن روز از پیشرفت‌های غرب بی‌اطلاع بودند. اما پاسخ رجال قاجاری به این ضربه ناگهانی و به تبع آن درک ناگهانی مقابله با قدرت جدید غربی استفاده از اصول و نگرش سنتی بود که چیزی جز شکست‌های سنگین‌تر و درک عمیق‌تر از فاجعه در پی نداشت.

ارزیابی اولیه از مسئله، بر ناتوانی نظامی کشور و تلاش برای رفع آن به‌عنوان کلید اصلی جبران مافات تأکید داشت که در تلاش‌های عباس میرزا و سایر معدود رجال اصلاح‌طلب قاجاری برای تربیت نیروی نظامی جدید، فراگیری علوم نظامی جدید در قالب اعزام محصلانی به اروپا بروز و ظهور یافت. تجربه ملموس محصلان از زندگی در اروپا آنها را به سمت تشکیل محافل و رواج اندیشه‌های تجددخواهانه کشاند. یکی از واکنش‌ها به علل عقب‌ماندگی ایران که در دوران سلطنت ناصرالدین نمود بیشتری یافت رشد اندیشه‌های ناسیونالیستی بود.

در این بین چند اندیشمند، سهم تعیین‌کننده‌ای در شکل‌گیری این اندیشه داشتند. میرزا آقاخان کرمانی و میرزا فتحعلی آخوندزاده در شکل‌گیری و رشد این گفتمان هویتی نقش

اساسی داشتند. گرچه اندیشه‌های آخوندزاده و کرمانی در عصر خود با توفیق چشمگیری روبه‌رو نشد، اما در دوران انقلاب مشروطه و پس از آن، با استقبال بیشتری مواجه شد. به‌مرور با روی کارآمد سلسله پهلوی اندیشه‌های ناسیونالیستی تبدیل به ایدئولوژی رسمی حاکمیت گردید. البته اشغال ایران توسط قوای متفقین سبب تغییراتی در نگرش ناسیونالیستی شد و سویه‌های ضد استعماری آن تقویت گردید.

یکی از پیامدهای اشغال ایران در سوم شهریور ۱۳۲۰، در پی سقوط رضاشاه ایجاد فضای سیاسی آزادانه و تشکیل احزاب و تشکل‌های سیاسی مختلف بود. اشغال ایران توسط قوای متفقین و عدم توانایی رضاشاه در مقابله و ایستادگی با قوای اشغالگر سبب تغییرات و تحولات سیاسی فراوانی در فضای سیاسی کشور شد. از یکسو در پی فضای باز سیاسی حزب توده که تحت نفوذ و حمایت شوروی قرار داشت دست به فعالیت‌های گسترده‌ای در داخل کشور زد. از سوی دیگر در ۱۳۲۴ فرقه دموکرات آذربایجان به رهبری سید جعفر پیشه‌وری خواهان جدایی آذربایجان از ایران بود همه اینها در کنار سلطه‌جویی انگلستان، و غارت منابع نفتی ایران توسط آنان سبب شکل‌گیری احزاب با گرایش‌های ناسیونالیستی و ضد استعماری شد.

۲. پیشینه پژوهش

یکی از مشکلات جدی در نگارش این مقاله کمبود جدی منابع پژوهشی در زمینه موضوع این پژوهش است. در مورد حزب ملت ایران تاکنون هیچ پژوهش جامعی صورت نگرفته است و در اکثر کتب تحقیقی مربوط به نهضت ملی‌شدن صنعت نفت تنها به اشاره مختصری از حزب ملت ایران و رهبر آن داریوش فروهر اکتفا کرده‌اند. تنها یک مقاله تحت عنوان «حزب ملت ایران از نهضت ملی نفت تا دفاع مقدس (۱۳۲۰-۱۳۶۰ش)» به قلم محمدحسن پورقنبر و روح‌الله مهدی‌زاده در نشریه علمی - تخصصی خردنامه منتشر شده است. البته این مقاله بسیار مختصر به محدوده زمانی موردنظر این پژوهش یعنی دوران نهضت صنعت ملی‌شدن نفت می‌پردازد و بیشتر تمرکز این مقاله بر مواضع و فعالیت‌های این حزب پس از انقلاب اسلامی می‌باشد.

به‌صورت کلی در زمینه موضوع تحقیق، می‌توان به حزب پان‌ایرانیست به روایت اسناد شهلا بختیاری و حزب پان‌ایرانیست از علی‌اکبر رزمجو و همچنین آثاری چون تاریخچه مکتب پان‌ایرانیست از هوشنگ طالع و حزب پان‌ایرانیست مظفر شاهدهی اشاره کرد که

اطلاعات مختصری درباره انشعاب حزب ملت ایران از حزب پان‌ایرانیست ارائه می‌دهند و بیشتر تمرکز این پژوهش‌ها بر روی حزب پان‌ایرانیست است.

از جمله پایان‌نامه‌هایی که به صورت مختصر حزب ملت ایران را مورد بررسی قرار داده است. رساله دکتری تحت عنوان «بررسی نقش و عملکرد احزاب سیاسی در دوران پهلوی دوم (۱۳۳۲-۱۳۲۰ ه.ش)» پژوهش روح‌الله لطفی زاد از دانشگاه پیام‌نور می‌باشد. نویسنده در این پژوهش به صورت کلی سعی کرده تمامی احزاب فعال در این محدوده زمانی را مورد بررسی قرار دهد و با توجه به موضوع کلی این پژوهش و گستره وسیع این موضوع، به احزاب فعال در این دوره زمانی از جمله حزب ملت ایران که موضوع این پژوهش است بسیار مختصر و کلی بسنده شده است و صرفاً به جریان‌شناسی سیاسی این حزب و احزاب دیگر اکتفا گردیده است.

لازم به ذکر است تاکنون هیچ تحقیق مستقلی درباره حزب ملت ایران صورت نگرفته است و تمام پژوهش‌های موجود تنها به اشاره‌ای کوتاه به حزب ملت ایران و نقش مهم این حزب در پشتیبانی از دکتر مصدق در عرصه سیاسی کشور در دوران ملی‌شدن صنعت نفت بسنده کرده‌اند و به چگونگی تشکیل این حزب، ارتباط حزب ملت ایران با احزاب دیگر و نقش آن در تحولات سیاسی کشور و مواضع داخلی و خارجی حزب ملت ایران توجهی نگردیده است.

۳. زمینه‌های تاریخی، فکری و سیاسی حزب ملت ایران

ناسیونالیسم به عنوان ایدئولوژی و جنبش اجتماعی پس از پایان قرن هیجدهم، در معرض و توجه قرار گرفته است. (اوزکریملی، ۱۳۸۳: ۲۵) امروزه در تعریفی که برای این اصطلاح ارائه شده، آن را عبارت از جماعتی دانسته‌اند که دارای سنت‌ها و وابستگی‌های مشترک تاریخی و فرهنگی می‌باشند و از نظر سیاسی مستقل یا در پی کسب آن و حاکمیت بر خویش می‌باشند. برای درک بهتر معنی ناسیونالیسم که همان حاکمیت ملی است باید تعریفی از ملت نیز ارائه شود. به مانند تعریف ناسیونالیسم، در تعریف ملت نیز نظرات متعددی وجود دارد. متفکرانی چون هانس کاهن، ارنست رنان، فردریک هرتر، فردریک شومان، مارکس، انگلس، لنین که در باب ملت نظریاتی دارند، متفق القولند که

ملت پدیده‌ای تاریخی و جامعه شناختی است و ترکیبی است از گروه‌های زبانی، نژادی و خویشاوندی و عوامل عینی مختلفی که بعد از فروپاشی جوامع برده‌داری و فئودالی

بررسی مواضع حزب ملت ایران و روزنامه آپادانا ... (خشایار رضوی جیفانی) ۴۷

در دوره‌ی عصر جدید (۱۹۹۲ - ۱۷۸۹) و به‌خصوص پس از قرارداد وستفاليا (۱۶۴۸) پدیدار شده است. (عالم، ۱۴۰۱: ۱۵۴)

تحول ناسیونالیسم ارتباط نزدیکی با عناصر شکل‌گیری ملت دارد، بدین معنی که هرگاه ناسیونالیسم با یکی از عناصر ملت همراه و شکل یابد در قالب همان عنصر تعریف می‌شود. اگر ما عناصر ملت را در مجموع زبان، نژاد، مذهب، سرزمین یا محدوده‌ی جغرافیایی، تاریخی و فرهنگ، روابط اقتصادی و عوامل سیاسی و غیره تعریف کنیم، هرگاه ناسیونالیسم با یکی از پدیده‌های فوق همراه شود، شکل و تعریف آن را می‌گیرد. بر همین دیدگاه است که ما انواع ناسیونالیسم مثلاً نژادگرا، مذهب‌گرا، باستان‌گرا و یا در شکل یک جریان سیاسی مثلاً لیبرال را می‌شناسیم. ناسیونالیسم که در زبان فارسی به حس استقلال و ملیت‌پرستی ترجمه شده است و ملت که در گذشته «به پیروان ادیان گوناگون و دین و فرقه‌های دینی تعبیر می‌شد» (کاتوزیان، ۱۳۹۴: ۳۸؛ شیخاوندی، ۱۳۶۸: ۳۳-۳۲) و رفته‌رفته مفهوم مردم را یافت و به مجموع طبقات اجتماعی اطلاق شد (شیخاوندی، همان: ۵۲۰؛ کاتوزیان، همان: ۳۸) که در ایران در جریان انقلاب مشروطیت نمود یافت. به تعبیر برخی محققین «به هنگام امضای فرمان مشروطه توسط مظفرالدین‌شاه ناسیونالیسم ایرانی دارای ماهیت‌های بیگانه‌ستیز، نژادگرا، چپ‌گرا، لیبرال، باستان‌گرا و مذهبی بود». (ذبیح، ۱۳۸۱: ۲۶) حزب ملت ایران بر بنیاد پان‌ایرانیسم که موضوع این تحقیق می‌باشد دارای گرایش ناسیونالیسم نژادگرای بیگانه‌ستیز و باستان‌گرا بوده است. حضور بیگانگان در ایران و اقدامات تجاوزگرایانه آنان، تحمیل انواع قراردادها (۱۹۰۷-۱۹۱۹) و خصوصاً اشغال ایران در شهریور ۱۳۲۰ در پیدایش این نوع ناسیونالیسم بسیار مؤثر بود. در ادامه به‌صورت مختصر سیر تکوین ناسیونالیسم ایران و ریشه‌های آن تا تشکیل سازمان پان‌ایرانیست مورد بررسی قرار می‌گیرد.

از ابتدای عصر قاجاریه به‌واسطه‌ی عوامل چندی شاهد بروز نوعی از احساسات وطن‌پرستانه و روابط گسترده‌ی بین ایران و اروپا و آشنایی ایرانیان با مظاهر ملت خواهانه در میان ایرانیان هستیم. روابط گسترده بین ایران و اروپا و آشنایی ایرانیان با مظاهر زندگی نوین اروپایی، رشد احساسات تجددطلبانه، شکست‌های سخت ایران از روسیه و تحمیل قراردادهای گلستان و ترکمنچای، ازدست‌دادن قسمت‌های بسیاری از سرزمین ایران در پی این دو قرارداد و بعدها در قرارداد پاریس، ظهور یک‌طبقه‌ی جدید اجتماعی - طبقه شهری تحصیل‌کرده، تلاش‌های متعدد برای یافتن علل عقب‌ماندگی ایران در مقابل سایر کشورها

در رشد و گسترش این احساس تأثیرگذار بود. این عوامل به همراه احساس تنفر و تحقیر عنصر ایرانی که ناشی از همین قراردادها، امتیازات و ازدست رفتن بخش‌هایی از کشور بود، در جنبش تنباکو تأثیر خود را نشان داد و باعث قیام علنی مردم به رهبری روحانیت بر علیه این امتیاز و شخص ناصرالدین‌شاه شد (براون، ۱۳۹۸: ۱۱۰) و به نخستین پیروزی سیاسی ملت ایران بر علیه دستگاه حاکم منجر گشت. در پی این پیروزی ملت دریافتند که می‌توان هم در مقابل دستگاه حاکم و هم در مقابل بیگانگان پیروز شد. (کاتوزیان، همان: ۱۹) اهمیت این پیروزی به اندازه‌ای بود که برخی نهضت تنباکو را از مبادی ناسیونالیسم ایرانی می‌دانند. (ملک‌زاده، ج ۴، ۱۳۷۳: ۹۵) سال‌ها بعد و در جریان جنبش مشروطه‌خواهی ایرانیان، اهمیت موضوع فوق بیشتر نمایان شد و آن هنگامی بود که روسیه قدرتمند در مقابل ژاپن شکست خورد. از جمله تأثیرات این واقعه بر جامعه ایرانی، درک این واقعیت بود که در نتیجه وحدت ملت با حکومت می‌توان در مقابل قدرتمندانی همچون روسیه نیز پیروز شد. پس از کودتای ۳ اسفند ۱۲۹۹ که به ظهور رضاخان در عرصه سیاسی ایران انجامید. وی برنامه اتحاد همه‌ی اقوام ایرانی را که به نام برنامه «تحکیم وحدت ملی رضاخان» از آن یاد شده است (کاتوزیان، ۱۴۰۱: ۲۳۵)، در سرلوحه اقدامات خود قرارداد.

سرکوب عشایر، خان‌ها و تجزیه‌طلبانی مثل شیخ خزعل، سرکوب نهضت جنگل از جنبه‌ی نظامی، متحدالشکل کردن کلاه و لباس، ایجاد واحدهای جدید اداری باهدف محو احساسات محلی، ایلی و ناحیه‌ای از جنبه‌ی فرهنگی و سیاسی در تقویت حس ناسیونالیسم ایران تأثیر داشت. (کاتم، ۱۳۷۱: ۱۵۱) علاوه بر اقدامات رضاشاه، در میان طبقه تحصیل‌کرده و روشنفکر نیز فعالیت‌ها، تبلیغات و اقداماتی باهدف ملی‌گرایی دیده می‌شود.

آبراهامیان با نمونه‌آوردن از مجلات ایرانشهر و کاوه جنبه‌هایی از تلاش‌های ملی‌گرایی این دوره را به تصویر می‌کشاند. وی درباره‌ی مجله ایرانشهر می‌نویسد: مضمون همیشگی مجله، پیامدهای زیان‌بار قوم‌گرایی محسوب می‌شد، بنابراین «باید فرقه‌های محلی، گویش‌های محلی، لباس محلی، آداب و نیز حساسیت‌های محلی را از میان برداریم» (آبراهامیان، ۱۴۰۰: ۱۱۱-۱۱۳) مجله کاوه نیز با سرپرستی دکتر محمود افشار بر مسائلی از قبیل «ایجاد دولت مرکزی و هویت ملی یکپارچه تأکید فراوان داشت» (همان: ۱۱۳). در کنار اقدامات رضاشاه فعالیت مجلاتی از این دست نیز در روند ملی‌گرایی نقش داشت. از جمله پدیده‌های دیگری که در پیدایش، رشد و گسترش ملی‌گرایی ایرانی تأثیر بسیاری داشت، اشغال ایران در شهریور ۱۳۲۰ بود. حضور نیروهای نظامی بیگانه، باعث پیدایش نوعی

احساس تنفر از بیگانگان شد که این تنفر در شکل‌گیری ملی‌گرایی در ایران نقش داشته است. (نجمی، ۱۳۷۰: ۲۳) از جمله خصوصیات این ملی‌گرایی نوظهور می‌توان به بدبینی نسبت به سرمایه‌گذاری‌های شرکت‌های خارجی و استخراج مواد خام توسط این شرکت‌ها، تنفر از قدرت‌های بزرگ، توجه به نیروهای داخلی و مخالفت با استخدام مستشاران خارجی و در مجموع ابراز تنفر از هر گونه مداخله‌ی خارجی در عرصه‌های سیاسی، اجتماعی و اقتصادی ایران اشاره کرد. هدف ناسیونالیسم بیگانه‌ستیز، رسیدن به استقلال و قطع کامل دخالت‌های خارجی‌ان بود. همان‌طور که گفته شد ناسیونالیسم موردنظر حزب ملت ایران هم بیگانه‌ستیز، هم باستان‌گرا و هم نژادگرا بود؛ چرا که علاوه بر ویژگی‌های یاد شده «جمع‌آوری تمام گروه‌های نژادی وابسته به نژاد ایرانی در درون کشوری واحد یعنی ایران و پایان‌دادن به سلطه بیگانگان بر گروه‌های نژادی در خارج از مرزهای ایران» (قمری، ۱۳۸۰: ۹۲-۹۱)، «تمجید از دستاوردهای فرهنگی ایران قبل از اسلام، طلب ایرانی‌تبی ناب از نوع ساسانی آن، تکیه بر پایداری قوم ایرانی و فرهنگ آن در دوران اسلامی به دلیل غنای آن فرهنگ» را می‌توان از ویژگی‌های این نوع ناسیونالیسم نامید. (آشوری، ۱۴۰۲: ۱۹۰)

روزنامه آپادانا ارگان رسمی حزب ملت ایران که در ابتدا به نام ندای پان‌ایرانسم نیز به انتشار می‌رسید و از ماه‌های پایانی ۱۳۲۹ تا نیمه‌های سال ۱۳۳۲ به صاحب امتیازی امیرسلیمان عظیم‌متشر می‌شد، در مطلبی تحت عنوان برتری نژاد آریایی از دیگر نژادها، معتقد به تفوق ایرانیان بر دیگر ملل‌ها است و نژاد آریایی را نژادی تیزهوش و صاحب ذکاوت می‌داند. (آپادانا، ش ۶۸، سه‌شنبه ۲۰ اردیبهشت ۱۳۳۱، ص ۱) روزنامه آپادانا همچنین از وجود خوی و نژاد برتری و سروری در ایرانیان و از قدرت مقدس الهی سخن می‌گوید که تنها در قلوب ایرانیان یافت می‌شود و معتقد است حکومت فردای جهان حکومت نژاد ایرانی است:

در فردای نزدیک با ورود ملت ایران در صحنه نبرد جهان ملت‌های دیگر، آن‌هایی که خوی برتری و سروری ندارند به‌جای خود خواهند نشست و گیتی را از آفت دناست تبه‌کاری‌های خویش آسوده خواهند گذاشت در فردای نزدیک، ملتی در دنیا خواهد زیست که دارای عالی‌ترین و اساسی‌ترین نیروهای افتخاری آمیز بشری باشد، آن نیروهای بزرگ و افتخارآمیز و آن قدرت مقدس الهی تنها در قلب نهاد پر افتخار ما قرار دارد. حکومت فردای جهان حکومت پیروزمندانه نژاد ماست. قدرت جاذبه دودمان ما باید در کشاکش خطرناک دنیای کنونی و آینده دخالت کند و با کنترل

نیروهای منحرف و افسارگسیخته توانایی خویش را نشان دهد. (آبادانا، ش ۲۶، سه شنبه ۲۹ بهمن ۱۳۳۰، ص ۱-۲)

مسئله نژادی بدین شیوه مطرح می‌شد که ایرانیان از آغاز، نژاد برتر آریایی بودند و از روزگار حضور عنصر عرب، اصالت‌های خویش را در معرض تهدید دیدند. وجود ترکان نیز که اقامتی دیرپا در این خطه یافته‌اند، مبین همان امر است که عناصری بیگانه‌اند و به شئون ایرانیت اعتنای کمی دارند. (شعبانی، ۱۳۸۵: ۶۹)

ارتباط ایران با برخی کشورهای اروپایی نظیر آلمان هم در پیدایش و گسترش ناسیونالیسم نژادگرا در ایران نقش داشت. مجله کاوه با یک دوره فعالیت مستمر توسط عده‌ای که به هیئت میهن پرستان ایران در برلن معروف است، مقدمه این ارتباط فرهنگی و بعدها تأثیرگذاری اندیشه‌های غربی بر جامعه‌ی ایرانی را فراهم کرد. از جمله اندیشه‌ها و افکاری که در مجله کاوه ترویج و تبلیغ می‌شد به مواردی از قبیل افشای جنایت‌های روس و انگلیس، ستایش آلمان و عثمانی به عنوان متحدین ایران، تجلیل آلمان با عنوان «ستاره نجات سرزمین کهن کوروش و مظهر عظمت و فرزادگی آن»، ترویج افکار اروپایی، خدمت به حفظ ملیت و وحدت ملی ایران، تلاش در پیراستگی ادبیات فارسی از امراض بر آن می‌توان اشاره کرد. (میرانی، ۱۳۵۸: ۱۶۸-۱۶۷) در کنار این فعالیت‌ها، حضور آلمان‌ها در ایران که از زمان جنگ جهانی اول شدت گرفت و بعدها در جنگ جهانی دوم از بهانه‌های متفقین در اشغال ایران شد، تأثیر بسیاری بر پیدایش این جنس از ناسیونالیسم در ایران داشت. آلمانی‌ها که در دوران رضاشاه نفوذ زیادی در ایران یافتند، بر مسئله آریایی نژاد بودن ایرانیان و برتری نژاد آریایی تأکید داشتند. در این دوران حزب نازی در آلمان قدرت را به دست داشت و گروهی از جوانان ایرانی و تحصیل آلمان مجذوب آن شدند. از این گروه می‌توان به داوود منشی‌زاده (که حزب سومکا را ایجاد کرد) اشاره کرد. (جامی، ۱۳۹۸: ۷۱) این فعالیت در پیدایش بعدی احزاب نیز نقش بسیار داشت؛ احزابی که دارای رویکردی نژادگرایانه بودند. (نجاتی، ۱۳۷۸: ۶۸) از این دسته احزاب می‌توان به حزب آریا، «که باوجود داشتن وابستگی به دربار دارای تمایلات نازیستی بود»، حزب پان‌ایرانیست، حزب ملت ایران بر بنیاد پان‌ایرانیسم، حزب سومکا و حزب جان‌سپاران میهن اشاره کرد. (کاتوزیان، ۱۴۰۲: ۵۰) ریچارد کاتم در بحث از ناسیونالیسم ایرانی و تأثیر تبلیغات نژادی آلمانی‌ها بر آن نظری دیگر دارد و می‌نویسد

در جنگ جهانی دوم با اینکه نازی‌ها در تبلیغاتشان شدیداً به خودآگاهی نژادی ایرانی‌ها توسل جستند؛ اما سندی که نشان دهد از این تبلیغات نتیجه‌ای هم گرفته باشند وجود ندارد. اشاره به نژاد ایرانی در روزنامه‌ها و مجلات تقریباً عمومیت دارد؛ اما در جنبش ملی ایران از طرف عناصر متعهدتر جنبش، تکیه‌ای بر ویژگی نژادی وجود نداشت و تنها جنبش پان‌ایرانیست که نهادها و مظاهر ایرانی بودن در اصول مکتبی آن غلبه داشت، نژاد ایرانی را در سرلوحه برنامه خود قرار داده بود (کاتم، ۱۳۷۱: ۱۶۳).

در کنار آلمان باید از سایر قدرت‌های بیگانه اروپایی نظیر روس و انگلیس یاد کرد که حضور آنان تأثیر خود را بر فرایند ناسیونالیسم ایران بر جای نهاد. این تأثیر برخلاف آلمان تنها محدود به جنگ‌های جهانی، پدیده اشغال ایران یا حتی رقابت با دولت آلمان نبود، بلکه به علت حضور دیرپای این دو قدرت، تحمیل قراردادها و اخذ امتیازات متعدد در رقابت با همدیگر، تأثیر بسیاری بر جامعه ایران نهاد. در مورد تأثیر کشور شوروی باید گفت که حملات نیروهای روس به ایران (جنگ‌های ایران و روس) در جوشش، خیزش و تناوری نهال ملیت ایران نقش سازنده‌ای ایفا نمود. مردم ایران که از انواع گروه‌بندی‌های شهری، روستایی و ایلاتی بودند، در قبال تجاوز روس‌ها به پا خواستند و به‌رغم نارضایتی از حکام جبار با شمشیر به استقبال توپ‌های روسی شتافتند تا از میهن، دین و آیین خود در برابر تجاوزگران دفاع کنند. البته مردان دین و دولت هم در تولید چنان احساسات ملی‌گرایانه نقش ایفا کردند. (شیخاوندی، همان: ۱۸۱-۱۸۰) «دولت انگلیس با امتناع از قبول ناسیونالیسم ایران با عنوان یک واقعیت و با مخالفت با تمام جلوه‌های آن، در شکل دادن به ویژگی ناسیونالیسم تازه ظهور کرده نقش مهمی داشت» (کاتم، همان: ۳۱۹) نمونه بارز این نوع مخالفت‌ها را می‌توان در قرارداد ۱۹۱۹ مشاهده کرد که در صورت اجرا به معنای از بین بردن استقلال سیاسی ایران بود. در مقابل این قرارداد دو گروه مخالفان داخلی و خارجی وجود داشتند، وجه مشترک این دو گروه در این اعتقاد بود که این قرارداد استقلال ایران را از بین خواهد برد. علاوه بر مسئله نژاد، عده‌ای دیگر ناسیونالیسم ایرانی را از جوانب مختلف بررسی کرده‌اند و آن را به مسائلی برتر از مسئله نژاد تعمیم داده‌اند؛ زیرا مسئله نژاد به‌تنهایی عنصر تعیین‌کننده در ملیت نیست.

وحدت ملی و اصول ملیت در قرون و کشورهای مختلف معیار و مقیاس مشترک ندارد. گاهی مذهب و اخلاق اجتماعی، زمانی نژاد یا اتحاد خون، در جایی زبان و در جایی دیگر وحدت تاریخ یا اشتراک منافع اقتصادی تشکیل ملت داده است. از تأثیر آب‌وهوا و اوضاع طبیعت نیز نباید چشم پوشید، در مورد ایرانیان و ملت ایران نیز این

امر صادق است؛ چرا که اختلاط اقوام مختلف با ایرانیان در قرون گذشته مسلم می‌باشد. (محمود افشار، «مسئله ملیت و وحدت ملی ایران»، آینده، شماره ۸ نمره مسلسل ۲۰، ۱۳۰۶، ج ۲: ۵۵۹)

می‌توان گفت با اشغال ایران توسط نیروهای متفق و خروج رضاشاه از ایران شاهد ظهور دو پدیده در ایران هستیم: ۱- تشکیل احزاب گوناگون با گرایش‌های مختلف که زاینده فضای باز سیاسی و آزادی‌های به وجود آمده بود و همچنین حضور اقشار مختلف مردم که خواستار دخالت در سرنوشت کشور خود بودند، گردید.

۲- ایجاد نوعی احساسات ملی‌گرایانه و وطن‌پرستانه که خواستار استقلال کشور، خروج بیگانگان از مملکت و وحدت ملت ایران بود. از ویژگی‌های این نوع ناسیونالیسم می‌توان به نژادگرایی، باستان‌گرایی و بیگانه‌ستیزی آن اشاره کرد. این نوع ناسیونالیسم را می‌توان زاینده عوامل داخلی و خارجی دانست. عوامل خارجی شامل: اقدامات توسعه‌طلبانه و اشغال‌گرایانه بیگانگان، غارت اموال ملت ایران در طول تاریخ از طریق تحمیل انواع قراردادهای امتیازات از یک سو، تبلیغات ملی‌گرایانه و وحدت‌خواهانه‌ای که توسط کشورهای اروپایی به‌ویژه آلمان صورت می‌گرفت. عوامل داخلی، شامل: حس تنفر و تحقیر ناشی از جداسدن بخش‌های مختلف کشور در اثر نالایقی هیئت حاکم و نیرنگ کشورهای بیگانه، آرزوی احیای قدرت ایران و بازپس‌گیری سرزمین‌های ازدست‌رفته و وحدت اقوام ایرانی در یک سرزمین واحد.

احزاب ناسیونالیستی مانند حزب ملت ایران در دوران نهضت ملی‌شدن صنعت نفت عمدتاً باهدف بازگشت عزت‌نفس و استقلال فکری، روحی و سیاسی ملت ایران برای تضمین استقلال ایران از سلطه‌جویی انگلستان و شوروی، جلوگیری از سرریز منافع اقتصادی ناشی از استخراج نفت به دولت انگلستان، اختصاص دادن ثروت صنعت نفت به ایرانیان و احیای مشروطیت و انتخابات آزاد تشکیل شدند.

در اواخر سال ۱۳۳۰ داریوش فروهر از حزب نبرد ایران با محسن پزشک‌پور، محمدرضا عاملی تهرانی و دیگر هم‌فکرانشان از سازمان پان‌ایرانیست ائتلاف کرده و حزب پان‌ایرانیست را تأسیس کردند. البته این ائتلاف عمر کوتاهی داشت و اندکی بعد دو جریان از هم جدا شدند. برجسته‌ترین علت جدایی دو جریان را باید در اختلاف‌نظر در روش و عملکرد آنان و همچنین انگیزه‌های شخصی دانست؛ در نتیجه حزب ملت ایران بر بنیاد پان‌ایرانیسم توسط داریوش فروهر تشکیل و رهبری می‌شد و محسن پزشک‌پور و محمدرضا

بررسی مواضع حزب ملت ایران و روزنامه آپادانا ... (خشایار رضوی جیفانی) ۵۳

عاملی تهرانی و دیگران حزب پان‌ایرانیست را تشکیل دادند. اعضای حزب ملت ایران در جریان نهضت ملی‌شدن صنعت نفت به جبهه ملی پیوستند و همواره از حامیان پرشور دکتر مصدق بودند.

۴. سیاست داخلی حزب ملت ایران

حزب ملت ایران بر بنیاد پان‌ایرانیسم طرفداران خود را عمدتاً از بین «طبقه متوسط، پایین دانش‌آموزان و دبیرستانی‌ها جذب می‌کرد و برای جامعه ورزشکاران خشن نیز دارای جاذبه و کشش بود.» (کاتم، ۱۳۷۱: ۳۸۲) حزب فعالیت‌های خود را در دوشاخه سیاسی و فرهنگی متمرکز نموده بود، حزب ملت ایران که خود یکی از احزاب تشکیل‌دهنده جبهه ملی بود نیروهای خود را در راستای زدوخورد و درگیری با حزب توده و دیگر مخالفان مصدق به کاربرد و از ملی‌شدن صنعت به‌عنوان اقدامی در راستای منافع ملی پشتیبانی کرد.

حزب از لحاظ فرهنگی فعالیت خود را در جهت انتشار افکار و عقاید پان‌ایرانیستی از طریق نشر روزنامه، مجله، برگزاری جلسات، برپایی تظاهرات و سخنرانی‌های مختلف، جشن‌های گوناگون همچون سالروز تأسیس حزب، جشن‌های باستانی و اعیاد مذهبی متمرکز نمودند.

در مرامنامه حزب ملت ایران آمده است:

حزب از کسانی تشکیل می‌گردد که برای ایجاد حکومتی بر پایه خواسته‌های تاریخی ایرانیان گردآمده‌اند، حزب دارای جهان‌بینی ناسیونالیستی است و برای دست‌یافتن به استقلال کامل کشور سرسختانه می‌کوشد، حزب خواستار فرهنگی است که با بهره‌برداری از پیشرفت‌های علمی جامعه بشری، بر شالوده فرهنگ باستانی ایران استوار گردد، حزب هوادار ملی کردن همه رشته‌های صنعتی و کشاورزی است و می‌خواهد وسیله‌های تولید و توزیع به مالکیت همگانی درآید و به دست دولت اداره شود، حزب، اقتصاد آزاد را برای کشور زیان‌آور می‌داند و خواستار برقراری رژیم اقتصاد برنامه‌ای می‌باشد، حزب خواستار گسترش کامل بیمه‌های اجتماعی است و بهداشت و آموزش و پرورش رایگان را حق همه فرزندان کشور می‌داند، حزب برای استواری بنیان خانواده، خواستار ایجاد برابری‌های لازم در حقوق مدنی زنان و مردان می‌باشد. (شادلو، ۱۳۷۱: ۴۸۴)

این حزب همچنین دارای تمایلات ضدکمونیستی و ضد یهودی بود و از کاربرد کلمات عربی در زبان فارسی به شدت انتقاد می کرد و بسیار سخت و خشن علیه دربار و شاه موضع گیری می کرد. (دانشجویان پیرو خط امام، ۱۳۶۶: ۲۳) در نشریه حزب، نقشه ایران بزرگ چاپ می شد که حاوی بخش های عظیمی از خاک شوروی تقریباً تمام قسمت های افغانستان و عراق، بخش هایی از پاکستان، ترکیه و سراسر خلیج فارس بود. (همان) آنان آرزو داشتند با بازگرداندن سرزمین های ازدست رفته بحرین، افغانستان و قفقاز کشور را از نو بسازند و از سلطه بیگانگان رها کنند؛ بنابراین شعار خود را فلات ایران به زیر یک پرچم قرار دادند. (هوشنگ مهدوی، ۱۳۸۴: ۱۵) آنان عبارت پاینده ایران را به عنوان شعار رسمی در اعلامیه ها و بیانیه های حزبی بکار می بردند (مدیرشانه چی، ۱۳۷۵: ۷۱)، و بر روی خون، نژاد و خاک بسیار تأکید داشتند و در ملی گرایی افراطی بودند. (شورای پژوهشگران بنیاد تاریخ انقلاب اسلامی ایران، ۱۳۷۸: ۷۶) اگر چه بعد از سی تیر ۱۳۳۱ به تدریج تمایلات ناسیونالیستی خود را کم کردند (سیاوشی، ۱۳۸۵: ۷۸)، زیرا که اعضای حزب و خود فروهر معتقد شدند که باید ایران کاملاً بی طرف و از قید قدرت های بزرگ آزاد باشد و دستگاه حاکمیت اصلاح گردد (دانشجویان پیرو خط امام، ۱۳۶۶: ۳۲۲). برای رسیدن به این هدف لازم بود که عزم و اراده خود را متمرکز کرده و هماهنگ با دولت فعالیت کنند. در واقع آنان تشخیص داده بودند که در آن شرایط اصلاح امور داخلی خیلی مهم تر از بازپس گیری سرزمین های ازدست رفته و اتحاد و یکی کردن آنان است آنها با حفظ عقاید مکتب، مبنای پان ایرانیستی جدیدی ایجاد کردند «و گفتند واقعیت فعلی ملت ایران برای ما اهمیت دارد آنچه را که این واقعیت اعم از مثبت و منفی با آن درگیر است ما به آنها می پردازیم» (شورای پژوهشگران بنیاد تاریخ اسلام، ۱۳۷۸: ۳۸)

۱.۴ نگرش حزب ملت ایران نسبت به اقتصاد ملی

از نظر حزب ملت ایران سیستم اقتصاد ملی مورد قبول است. حزب دارای گرایشات ضد سرمایه داری و ضدکمونیستی است. روزنامه آپادانا نظرات اقتصادی مورد نظر حزب را این گونه توصیف می کند:

ناسیونالیسم اندیشه سوسیالیسم را به منزله بیماری خطرناکی تشخیص می دهد، سوسیالیسم، امروز نه تنها قابل دفاع نمی باشد؛ بلکه انحرافی و مخرب است. «همه چیز برای ملت» این شعار بزرگ ترین شعار مکتب ناسیونالیسم می باشد، بنابراین همه عوامل

اجتماعی در راه این هدف بزرگ بکار گمارده می‌شوند، از این‌رو سرمایه‌داری کلان و قدرت پول از میان خواهد رفت، ولی اصل مالکیت خصوصی همچنان محترم و قابل اجرا خواهد بود؛ زیرا جز این راه، راه دیگری قابل انتخاب نیست. سیاست اقتصادی ناسیونالیسم می‌کوشد همه بندهای اقتصادی استعمار را پاره کند و تا آنجائی که ممکن است و طبیعت اجازه می‌دهد نیازمندی‌های ملت از داخله تهیه گردد. (آپادانا، ش ۷۲، پنجشنبه ۷ خرداد ۱۳۳۱، ص ۵)

استراتژی خودکفائی که موردنظر حزب ملت ایران است با همه بار ارزشی ظاهری که دارد، در باطن بسیار مخرب و ویرانگر است. استراتژی خودکفایی، کشور را از نعمت بزرگ و بی‌بدیل رقابت محروم می‌کند. فقدان رقابت در تولید کالا و خدمات منجر به ناکارآمدی در اقتصاد ملی خواهد شد. تابه‌حال هیچ ابزاری مؤثرتر از رقابت برای افزایش کارآمدی در اقتصاد اختراع نشده است. کیفیت و قیمت تمام شده مناسب زاینده رقابت تولیدکنندگان با هم است. وقتی تمرکز بر خودکفایی باشد، ممکن است قیمت تمام شده یک کالای بی‌کیفیت داخلی چندبرابر قیمت جهانی آن باشد. همچنین خودکفایی وابستگی کشورهای دیگر به کشور ما را از بین خواهد برد. نهایتاً کشور خودکفا به جایی می‌رسد که وجودش برای جهانیان بلاموضوع می‌شود. به همین دلیل در موقعیت‌هایی مثل تحریم و جنگ آسیب‌زدن به چنین کشوری موجب ضرر و زیان به دیگر کشورها و جامعه بین‌المللی نمی‌شود. چنانچه تحریم نفت ایران از جانب انگلستان موجب ضربه شدیدی بر اقتصاد ایران شد.

مبادله و ارتباط اقتصادی با دنیای خارج موجب ارتقای توانایی استانداردسازی می‌شود. در استراتژی خودکفایی، بی‌خبر و بی‌نیاز از استانداردهای جهانی، کشور خودکفا کم‌کم تبدیل به جزیره‌ای دورافتاده از بقیه دنیا خواهد شد و بر خلاف اصل مزیت نسبی کشور خودکفا جهت رسیدن به خودکفایی اقتصادی به مواردی روی می‌آورد که نه از لحاظ اقتصادی برای آن کشور به صرفه خواهد بود و همچنین منابع آن کشور به صورت بی‌رویه هدر خواهد رفت که برای مثال به محدودیت منابع آبی در ایران می‌توان اشاره کرد. در استراتژی خودکفایی به دلیل تمرکز بر تأمین نیازهای داخلی، بسیاری از فرصت‌ها و امکانات بالقوه کشور که مورد تقاضای دنیای خارج است ندیده گرفته خواهد شد و در نهایت موجب رشد فساد و رانت‌خواری خواهد شد؛ چون در فقدان فضای رقابتی گروه محدودی با نزدیکی به نهادهای قدرت به ثروت و قدرت می‌رسند.

روزنامه آپادانا از عقاید اقتصادی فردریک لیست و نقش او در شکل‌گیری اقتصاد ملی حمایت و الگوبرداری می‌کند. فردریک لیست اقتصاددان آلمانی در سال ۱۸۴۱ کتابی منتشر کرد که در آن به آزادی مبادلات حمله کرد و از سیستم حمایتی و ملی‌طرفداری به عمل آورد و خواهان ایجاد تعرفه بر کالاهای خارجی در جهت حمایت از صنایع داخلی بود. این کتاب که بنام روش ملی اقتصاد معروف بود در آلمان چاپ شد. اصل و عمده نظریه فردریک لیست حمایت صنایع ملی در مقابل رقابت صنایع خارجی است. عقاید لیست مبنی بر دو بخش است یکی ملی بودن اقتصاد که در حقیقت مقابل بین‌المللی بودن است و دیگری اهمیت نیروی مولد یا زاینده که مقابل ارزش مبادله‌ای است. (آپادانا، ش ۱۳۱، جمعه ۲۹ خرداد ۱۳۳۲، ص ۴؛ آپادانا، ش ۱۳۳، سه شنبه ۹ تیر ۱۳۳۲، ص ۴)

لیست تجارت آزاد را مورد انتقاد قرار می‌دهد و خواهان در اختیار گرفتن منابع تولید و ملی کردن آن‌هاست. لیست نقش مهمی برای دولت در اقتصاد قائل است. (لیست، ۱۳۸۷: ۵۵) اساساً با توجه به وجود تحریم‌ها و محاصره اقتصادی ایران از سوی انگلستان نظریات فردریک لیست مورد توجه قرار گرفت.

البته گرایش به عقاید لیست منحصر به حزب ملت ایران نیست و در این دوره و پیش از آن با رشد عقاید ناسیونالیستی بسیاری از سیاست‌مداران و اندیشمندان همچون احمد متین‌دفتری، علی وکیلی و غلامعلی وحید مازندرانی تحت‌تأثیر عقاید فردریک لیست بودند. از جمله آن که در سال ۱۳۱۶ کتابی تحت عنوان «اقتصاد ملی و سیاست اقتصادی ایران» توسط غلامعلی وحید مازندرانی نوشته شد که تئوری‌های اقتصاد ملی را برای اقتصاد ایران مفید و راهگشا می‌داند. (دادبخش و سلیمی، ۱۳۹۸: ۸۹)

روزنامه آپادانا برای حل مشکلات اقتصادی داخل کشور توصیه می‌کند که زمین‌های مالکین بزرگ بین زارعین تقسیم شود و با ادبیاتی تهدیدآمیز از مالکین می‌خواهد که زمین‌های خود را به کشاورزان واگذار کند:

روزی می‌رسد که کشاورز به‌جای بیل و سطل و گاواهن سرنیزه و تفنگ در دستش دیده می‌شود. شکم ارباب مفت‌خوار را می‌درد و خانواده نازپرورده ارباب را به‌روز سیاه می‌نشانند و کاخ زیبای او را غرق در آرامش می‌سازد. آری همین کشاورز که دسترنج سالیانه‌اش ربوده می‌شود و ارزش کارش برابر با یک گاو حساب می‌کرد چنین انتقام خواهد کشید اکنون ارباب اگر یک جو شعور داشته باشد و ناز و نعمت و کیف و لذت چشمان او را کور نکرده باشد، خودش باید تا زود است به اصطلاح مردم فلنگ

بررسی مواضع حزب ملت ایران و روزنامه آپادانا ... (خشایار رضوی جیفانی) ۵۷

را ببندد. ملت ایران می‌داند که تنها خود اوست می‌تواند زمین‌ها را به کشاورزان واگذار کند. خواهیم دید که جنبش ناسیونالیسم پیشرو زمین و سرمایه را بر سرپرستی یک دولت آرمان‌خواه ملی بر خانواده‌ها خواهد سپرد. (آپادانا، ش ۶۰، پنج‌شنبه ۱۱ اردیبهشت ۱۳۳۱، ص ۴؛ آپادانا، ش ۱۹، یکشنبه ۲۰ بهمن ۱۳۳۰، صص ۳-۴؛ آپادانا، ش ۴، پنجشنبه ۲۶ بهمن ۱۳۲۹، ص ۴)

روزنامه آپادانا خواهان محدودشدن واردات و ورود دولت برای ملی کردن کارخانه‌ها و کشاورزی است و ضمن خطاب‌کردن صاحبان سرمایه به «سرمایه‌داران جهود منش» و «زالوهای خون‌خوار» خواستار این است که زمین‌های مالکین به نفع کارگران و کشاورزان مصادره شود. (آپادانا، ش ۳۰، دوشنبه ۵ اسفند ۱۳۳۰، ص ۱؛ آپادانا، ش ۳۱، سه‌شنبه ۶ اسفند ۱۳۳۰، ص ۱)

۲.۴ نگرش حزب ملت ایران نسبت به نظام سرمایه‌داری

روزنامه آپادانا و حزب ملت ایران دارای عقاید ضدسرمایه‌داری بود و باوجوداینکه خود را مخالف مارکسیسم و سوسیالیسم می‌دانستند. در بسیاری از مواقع از تحت‌تأثیر ادبیات چپ‌گرایانه مارکسیستی حزب توده بودند و با شعارهایی نظیر «ریشه‌کن باد بنیان رژیم پوسیده سرمایه‌داری» (آپادانا، ش ۱۰، شنبه ۴ خرداد ۱۳۳۰، ص ۲)، «سرمایه‌دار خون‌آشام» (آپادانا، ش ۱۲، شنبه ۱۸ خرداد ۱۳۳۰، ص ۱)، «پیش به سوی انقلاب بزرگ و برچیدن کاخ ستم‌گری سرمایه‌داری» (آپادانا، ش ۳، پنجشنبه ۱۹ بهمن ۱۳۲۹، ص ۱) به آن حمله می‌کردند و با ادبیاتی انقلابی برای حل مشکلات اقتصادی کشور خواهان ضبط و مصادره اموال سرمایه‌داران و ملی کردن صنایع و کشاورزی می‌باشد:

باید بدون واهمه همه کارخانه‌های داخلی را که امروز در اثر سودپرستی و کشمکش کارفرمایان دچار نابسامانی گشته ملی کرد و درآمد آن را به خزانه دولت ریخت. باید این سندهای مالکیتی که با خون‌ده‌ها هزار برزگر بیچاره نوشته شده درهم زد و با سپردن زمین‌های کشاورزی به دست دهقانان، به بدبختی‌های ده‌ها هزار خانواده ده‌نشین بکاهد. وگرنه اگر بنا باشد که شیرازه اقتصادی کشور در دست چند صد خرپول جهود منش بماند و سیم و زر سرمایه‌داران در بانک‌های خارجی بخوابد استعمار بیگانه به این زودی‌ها از پا نمی‌افتد.

دکتر مصدق باید در دومین سال زمامداری خود چنگال خون‌آلود خیانتکاران داخلی را قطع کند و مبارزه ضد استعماری ملت ما را به ثمره نهایی رساند. باید برنامه

آینده دولت دکتر مصدق همچنان تکیه کردن بر نیروهای میهنی و به زانو درآوردن دشمن ستمگر از راه کشاندن دامنه سیستم ملی کردن به همه رشته‌های صنعت و کشاورزی باشد. (آبادانا، ش ۶۲، سه شنبه ۱۶ اردیبهشت ۱۳۳۱، ص ۱)

سیاست اقتصادی ملی کردن صنایع که از خواسته‌های اصلی حزب ملت ایران است پس از جنگ جهانی دوم در اروپا، از جمله در انگلستان دنبال گردید. بروز بحران مالی در دهه ۱۹۳۰ میلادی در اروپای غربی و آمریکا، همراه با رشد اندیشه‌های سوسیالیستی و ضد سرمایه‌داری سبب شد تا پس از جنگ جهانی دوم دولت کارگری در انگلستان صنایع عظیم مثل زغال سنگ، فولاد و راه آهن را ملی کند. در ایران از طرف گروه‌های سیاسی مثل حزب ملت ایران همگام با ملی شدن صنعت نفت این نظر که باید دولت به بهانه ملی کردن، اموال صاحبان صنایع و زمینداران را به نفع دولت مصادره کند رایج شد. البته حزب ملت ایران تنها به ملی کردن صنایع عظیم اکتفا نمی‌کند و همگام با کمونیست‌ها مالکیت خصوصی را تهدید می‌کند و با ادبیاتی احساسی و تهدیدآمیز خواهان ضبط اموال آنان است.

حزب ملت ایران که متوجه گرایش عده‌ای از کارگران به حزب توده شده بود برای جذب این قشر در کنار مواضع ضد کمونیستی اظهارنظرهایی علیه نظام سرمایه‌داری نیز می‌کرد و ضمن تأیید مشکلات اقتصادی دولت چاره را در ضبط اموال سرمایه‌داران می‌بیند:

کارگران ایران در راه ایران با بلشویزم و سرمایه‌داری می‌جنگند. پان‌ایرانسم غریت سرمایه‌داری را در کنار غول کمونیسم به گور می‌سپارد. در اجتماع لجام‌گسیخته و بی‌بندوبار کنونی ما سرمایه‌داران و کارفرمایان خون‌آشام زالوصفت آخرین رمق حیاتی کارگران را با نیش‌های کثیف خود می‌مکند و جز استفاده‌های نامشروع از دسترنج آنان هدف و مقصد دیگری را پیروی نمی‌کنند.

ما با عایدات داخلی موجود بودجه عمومی کشور خود را نمی‌توانیم تأمین کنیم حال که بودجه تأسیسات نفت هم‌بار گرانی است که بر پایه سنگین مخارج ما افزوده است. در این روزها شایعه است که دولت یکی دو ماه دیگر قادر نیست مخارج جاری کشور را تأمین کند. این مبارزه به‌زور و بازوی کارگران لخت و محتاج ایرانی و به سعی و کوشش دانشجویان و اصناف غیور ما به مرحله پیروزی رسیده حال نوبت به دسته ایست که تاکنون در مبارزه شرکت ننموده. ما پیشنهاد می‌کنیم همان‌طور که غالب کشورهای مرفعی و بزرگ در روز احتیاج ثروت‌ها و مبالغ بزرگی را که اصولاً وجود آنها در دست اشخاص به صلاح کشور نیست ضبط و به نفع جامعه از آن استفاده

بررسی مواضع حزب ملت ایران و روزنامه آپادانا ... (خشایار رضوی جیفانی) ۵۹

نمودند دولت ما نیز با اعمال همین رویه خود را از خطر تهیدستی نجات دهد. (آپادانا، ش ۳۶، سه شنبه ۱۳ اسفند ۱۳۳۰، ص ۱؛ آپادانا، ش ۳۴، یکشنبه ۱۱ اسفند ۱۳۳۰، ص ۱)

روزنامه آپادانا عقاید نژادی خود را نیز در مسائل اقتصادی وارد می‌کند و سرمایه‌داران را «مشتی جهود زالوصفت» می‌داند که آشکارا نشان از تأثیرپذیری از عقاید ضد یهودی حزب سومکا و نازیست‌ها می‌باشد:

دستگاه اقتصادی ما در دست مشتی جهود که از مقاصد شوم لردهای لندن پیروی می‌کند قرار دارد. ما سرمایه‌دار خونخوار و يهود منش را تحت انقیاد و فرمان ملت درآورده به رویه جنایت‌کارانه‌شان خاتمه می‌دهیم و بر حکم این فرمان عالی انتقام مظهر عدل الهی است آنان را بر چوبه دار می‌سپاریم. هدف ما مقصود ما منظور ما آمال ما آرزوی ما سرافرازی و افتخار ایران باستان و نژاد آریایی ایرانی است. (آپادانا، ش ۱۷، شنبه ۲۲ تیر ۱۳۳۰، ص ۱)

۳.۴ فرهنگ از منظر حزب ملت ایران

در دیدگاه حزب ملت ایران فرهنگ هر ملت نمایانگر اثر وجودی آن ملت می‌باشد و بر پایه‌ی ویژگی‌های زیستی و جغرافیای ملت پدید می‌آید. استقلال ملت‌ها هنگامی دچار تزلزل ژرف می‌گردد که پایه‌های فرهنگ ملی متزلزل شده باشد و استقلال ملت‌ها زمانی به دست می‌آید که آن ملت‌ها بتوانند در غالب فرهنگ خویش زندگی کنند. حزب ملت ایران توجه به فرهنگ را از مهم‌ترین الزامات می‌شمرد و آن را ناشی از نقش تعیین‌کننده‌ی فرهنگ در آرمان‌ها، آرزوها و فضایل اخلاقی ملت تلقی می‌کند و فرهنگ را در کنار عناصر خون و خاک از مهم‌ترین جنبه‌های تشکیل‌دهنده ملت به حساب می‌آورد. جشن‌ها، آداب و رسوم، زبان و ادبیات از عناصر همبستگی ملت به شمار می‌رود، بنابراین پان ایرانیست‌ها به این امور اهمیت فراوان داده و در برپایی و بزرگداشت این عناصر کوشش می‌نمودند و آنها را نمادی از آزادگی، یگانگی باروری حیات ملی نژاد ایرانی می‌دانستند. (رزمجو، ۱۳۷۸: ۱۱۷) حزب ملت ایران علاوه بر جشن‌های ملی مرسوم مثل جشن نوروز و چهارشنبه‌سوری دیگر اعیاد باستانی ایران را نیز از جمله جشن مهرگان، سده، اردیبهشتگان جشن می‌گرفتند. (آپادانا، ش ۵۷، پنجشنبه ۴ اردیبهشت ۱۳۳۱، ص ۴؛ آپادانا، ش ۶، پنجشنبه ۱۰ اسفند ۱۳۲۹، ص ۲)

۴.۴ نگرش حزب ملت ایران نسبت به مذهب

حزب ملت ایران نسبت به اقلیت‌های زرتشتی، آشوری، ارمنی نظر مساعدی داشت. حزب ملت ایران «زرتشتیان را ایرانیان پاک و وفاداری می‌دانستند که فلات ایران میهن واقعی آنان بود» (رزمجو، ۱۳۷۸: ۱۱۶). اما در مورد یهودیان «تنفر خاصی داشته و منافع این قوم را با منافع ایران در تضاد می‌دیدند و معتقد بودند که یهودیان نمی‌توانند با ایرانی زندگی کنند و باید از سرزمین ایران اخراج شوند» (همان).

در میان اعضای حزب افراد معتقد به اسلام و مسلمانان هم یافت می‌شد. ارادت به شخصیت علی بن ابی‌طالب (ع) در مطالب روزنامه آپادانا نمود داشته:

علی (ع) نمرده است؛ بلکه برای همیشه و ابد زنده بوده و زنده هست و زنده خواهد بود. علی علیه‌السلام آن رادمردی که فریاد حق‌طلبانه‌اش کره زمین را به لرزه درآورده و دشمنان حق را به خاک و خون درکشیده است.

علی علیه‌السلام بزرگ‌ترین شخصیت عالم بشریت و نامی‌ترین مرد جهان است. اکنون به پیروی آن رهبر عظیم‌الشان به دوران نکبت‌بار کنونی و پلیدی‌های اهریمنان روس و انگلیس و آمریکا که در تضعیف آیین اسلام تلاش مذبحانه می‌کنند پایان بخشیم. (آپادانا، ش ۷۸، سه شنبه ۲۷ خرداد ۱۳۳۱، صص ۱ - ۴)

اعضای حزب نسبت به مذاهب دیگر به غیر از یهودیت با دیده‌ی احترام نگاه می‌کردند و پیروان آن مذاهب را محترم می‌شمردند. روزنامه آپادانا، حزب ملت ایران را دشمن بی‌دینی می‌داند:

پان‌ایران‌یسم دشمن بی‌رحم بی‌دینی است. پان‌ایران‌یسم مذهب اسلام را جز کولتور و فرهنگ ایرانی می‌داند.

پان‌ایران‌یسم می‌کوشد که مبانی دین را در میان مردم تقویت کرده و عوامل بیگانه را که در آن راه یافته‌اند از حیطه مقدس اسلام براند. (آپادانا، ش ۷۲، پنجشنبه ۷ خرداد ۱۳۳۱، ص ۵)

البته حزب ملت ایران همچون جمعیت فدائیان اسلام دغدغه برپایی حکومت دینی و اجرای شریعت را ندارد. به نظر می‌رسد حزب در شرایطی که حزب توده با اندیشه‌های ماتریالیستی فعالیت می‌کند برای جلوگیری از نفوذ کمونیسم و جلب افکار عمومی خود را متمایل به دین نشان می‌دهد. در این مقاله خیلی مشخص نیست که مقصود از تقویت مبانی

دینی چیست و با چه ساز و کار و روشی قصد تقویت آن را دارد؟ در این مقاله به ذکر کلیاتی در مورد سیاست دینی بسنده می‌شود و مشخص نمی‌شود که حزب چه مواردی را نشان از نفوذ عوامل بیگانه در اسلام می‌داند که آن‌ها را پیرایش کند.

حزب ملت ایران تحت تأثیر عقاید نازیستی به شدت از یهودیت بیزار بود. روزنامه ندای پان‌ایرانیسم در مطلبی تحت عنوان «هفت پایه خرد» سیاست‌های استعماری انگلیس را به یهودیان مرتبط می‌سازد:

در این سیاست جنایت‌کار برای پیش‌بردن منظور خود از هیچ‌گونه جنایتی روگردان نبوده و به اقتضای ضرورت خانواده‌ها را نابود نموده، ملت‌ها را به جان هم انداخته و بالاخره ایجاد قحطی و مرگ دسته‌جمعی نموده، و آنجا که دستش از همه این کارها کوتاه بود، به وسیله جاسوسان خود میکروب‌های نابودکننده و با طاعون و حصبه را در آب‌های مشروب وارد و نسل و سلسله یک ملتی را در معرض انقراض مطلق قرار داده است. چون این همه ظلم و جنایت ظاهری به دست ملت انگلیس و در حقیقت به دست گروهی جهود خون‌خوار و صاحب سرمایه صورت می‌گرفته و هدفش ارضا حس پول‌پرستی بوده. (آپادانا، ش ۱، سه شنبه ۲۴ دی ۱۳۳۰، ص ۱)

نویسنده این مقاله بدون درک جامع و کامل از تحولات اروپا گرفتار نظریاتی بر بنیاد توهم توطئه است. مقصر طاعون و حصبه و قحطی بزرگ نیز سرمایه‌داران انگلیسی می‌داند، نویسنده ناآگاه از تحولاتی نظیر انقلاب صنعتی، ظهور پروتستانیسیم، و رنسانس و اکتشافات دریایی و علت‌العلل پیشرفت انگلستان را توطئه و چپاول یهودیان در غارت دیگر ملل می‌داند، هر چند نقش استعمار، در پیشرفت و توسعه انگلستان و ظلم و ستم به ملل دیگر انکارناپذیر است، اما نویسنده جز تهمت و ادعایی کلی در مورد استثمارگری یهودیان دلایل قانع‌کننده‌ای نمی‌آورد.

روزنامه با ادبیاتی شبیه طرفداران نازیسم و فاشیسم از رسالتی تاریخی برای «پیروزی و به خاک و خون کشیدن لاشه جهود زادگان پول‌پرست و بر سردار کردن آن‌ها» (همان) صحبت می‌کند، ادبیاتی که در ابتدای دهه بیست از سوی داوودی منشی‌زاده و حزبش سومکا که دارای گرایش‌ات نازیستی بودند رواج پیدا کرده بود، باتوجه به سهم اندک جامعه یهودیان از چرخه اقتصادی کشور وارداتی‌بودن این ادبیات و ایدئولوژی از ایدئولوژی نازیسم کاملاً آشکار است.

روزنامه آپادانا برای حل مشکلات اقتصادی دولت خواهان مصادره اموال یهودیان است و آن‌ها را عامل ساخت داروهای تقلبی می‌داند:

جهودهای دون‌صفت برای آنکه عایدی بیشتری به دست آورند حتی از ساختن دواجات قلابی دریغ نکردند و چه بسیار داروها و آمپول‌های دروغی ساختند و در نتیجه آنها چه بسیار از افراد ملت ما در سینه خاک خوابیدند. راستی که سزای این بدی کردار و این همه طمع‌ورزی جز نابودی چیز دیگری نیست بایستی که پاسخ این اعمال ننگین را با گلوله و طناب دار داده شود. بایستی که نتیجه این اعمال را با محروم ساختن این قوم از حقوق مدنی و طردکردن آنها از سرزمین ایران داد.

امروز که دولت در مضیقه اقتصادی قرار گرفته است بایستی هرچه زودتر به حساب سرمایه‌داران جهود رسیدگی نماید.

کسانی که دیروز لخت و عور به کشور ما قدم گذاردند چرا بایستی امروز با چمدان‌های پر از زر و سیم بگریزند و سرمایه کشور را به غارت ببرند. بایستی به حساب تمام ایشان رسید و نگذاشت قوم پلیدی که اساساً عداوت و دشمنی او از قدیم با ملت ما وجود داشته، هستی کشور را در چنگال خود در آورند. (آپادانا، ش ۵۹، سه شنبه ۹ اردیبهشت ۱۳۳۱، صص ۱ - ۲)

این روزنامه در مطلبی دیگر ضمن ستایش هیتلر، یهودیان را نژادی پست و مضر می‌داند:

نژاد یهود نژادی مخرب است، نژاد یهود نژاد مضر و پست است نژاد یهود هیچگاه صاحب تمدن و عواطف عالی نبوده است در قوم یهود فداکاری و جانبازی به‌خاطر بقای جامعه وجود ندارد و به همین سبب هرگز پایه تمدنی را بنا ننهاده‌اند؛ بلکه آنچه اکنون دارند دزدی از دیگران است. این قوم جز خودخواهی و سودجویی به چیزی آشنایی ندارد. قوم یهود در میان تمام اقوام و ملل دیگر به‌صورت انگل زندگی می‌کرده و همواره سعی کرده است که از دسترنج ملل مهماندار خود بدزدد.

و این اختصاصات نژادی بوده است که برای ملل مهماندار جز بدبختی و نیستی چیزی برجای نگذاشته و در هرکجا که نفوذ یافته‌اند به دنبال خود انهدام و خرابی هدیه برده‌اند. این نوع تقسیم‌بندی نژادی همان است که هیتلر پیشوای آلمان پایه‌های حزب خود را بر روی آن استوار داشت و در حقیقت راسیسم (نظریه برتری نژاد) با شدت تمام بر اثر پذیرفتن این تقسیم‌بندی نژادها در آلمان حکومت می‌کرد. (آپادانا، ش ۱۱۶، سه شنبه ۷ بهمن ۱۳۳۱، ص ۲)

بررسی مواضع حزب ملت ایران و روزنامه آپادانا ... (خشایار رضوی جیفانی) ۶۳

هم‌زمان با فروش اوراق قرضه ملی توسط دولت دکتر مصدق برای جبران کسری بودجه ناشی از تحریم نفت، جامعه کلیمیان نیز با خرید پنج میلیون ریال اوراق قرضه حمایت خود را از نهضت ملی نشان دادند. اما حزب ملت ایران نسبت به این عمل آن‌ها هم سوءظن دارد و مشکوک است و آن را حرکتی نمایشی می‌داند. (آپادانا، ش ۱۱، سه شنبه ۸ بهمن ۱۳۳۰، ص ۱؛ آپادانا، ش ۳۴، یکشنبه ۱۱ اسفند ۱۳۳۰، ص ۲)

روزنامه آپادانا همگام با جریان‌های مذهبی نسبت به بهائیان نیز نگاه مثبتی ندارد و آنها را افرادی کثیف و شهوتران می‌داند که نباید حق حیات داشته باشند:

پیروان به اصطلاح مذهب کثیف بهایی بانک ملی را جولانگاه عملیات ظالمانه خود ساخته‌اند. از یک سال پیش تا کنون هر روز یه عده بهائیان بانک افزوده می‌شود خانم‌های شیک‌پوش برای فریفتن جوانان از همه‌جایی خبر به دستور مقامات مرموزی که از حظیره القدس «محل الاغ‌ها» الهام می‌گیرند وارد شده و با عملیات مخصوص جوانان را می‌فریبند ما اجازه نمی‌دهیم که این دسته فاسد اجتماعی که به ناموس خواهران مادران خود و نه به ناموس اجتماع اهمیتی می‌دهند حق حیات داشته باشند ایران جای این‌گونه افکار پلید و شیطانی نیست ملت ایران به ناموس و خانواده خود علاقه دارند. به این افراد کثیف و شهوتران بایستی بگویید در محلی باید فکر کثیف خود را تزریق نمایید که مردمش روسپی‌زادگان باشند ملت ایران مردم نجیب و علاقه‌مند به خانواده می‌باشند هر چه زودتر باید اولیای بانک ملی این هرزگان را از بانک برانید. (آپادانا، ش ۳۷، چهارشنبه ۱۴ اسفند ۱۳۳۰، ص ۱)

۵.۴ نگرش حزب ملت ایران درباره نفت

حزب ملت ایران یکی از چهار حزب اصلی تشکیل‌دهنده جبهه ملی بود. این حزب در تمام دوره ملی‌شدن صنعت نفت و حکومت مصدق از وی طرفداری نمود و این طرفداری را با برپایی تظاهرات، زدوخوردها با حزب توده به‌عنوان دشمن مصدق، پخش اعلامیه و نشریات و برگزاری تظاهرات ابراز می‌نمود. حزب ملت ایران همراه با حزب زحمت‌کشان ملت ایران نقش مهمی در برپایی و سازماندهی تجمعات در حمایت از دکتر مصدق داشتند. البته پس از سی تیر ۱۳۳۱ حزب زحمت‌کشان ملت ایران به رهبری مظفر بقایی از جبهه ملی خارج شد و وظیفه مقابله با تحریکات حزب توده و دربار و انتظامات تجمعات طرفداران دکتر مصدق به‌تنهایی برعهده حزب ملت ایران قرار گرفت. (زارعشاهی، ۱۳۸۰: ۹۷)

حزب ملت ایران به رهبری داریوش فروهر را می‌توان منسجم‌ترین حزب جبهه ملی دانست، داریوش فروهر همراه با خلیل ملکی رهبر نیروی سوم و کریم سنجابی رهبر حزب ایران تا روز کودتا ۲۸ مرداد جلسات زیادی با دکتر مصدق داشتند و به وی وفادار بودند. در مرداد ۱۳۳۰ که هیئت اعزامی از سوی دکتر مصدق موفق شد از شرکت نفت جنوب خلع ید کند، داریوش فروهر به همراه عده‌ای از دانشجویان دانشکده حقوق جایگاه‌های فروش بنزین را در سطح تهران حمله کردند و نشان شرکت نفت ایران و انگلیس را پایین کشیدند که این کار مورد توجه مردم قرار گرفت و در هر جا با کف‌زدن از این اقدام استقبال کردند. (هوشنگ مهدوی، همان: ۱۸۸)

هنگامی که در ۲۹ اسفند ۱۳۲۹ صنعت نفت ایران ملی شد؛ حزب ملت ایران نیز به طور کامل از این حرکت دکتر مصدق پشتیبانی کرد و در سراسر روزنامه‌های خود (آبادانا، ندای پان‌ایرانیست) با نگاشتن یادداشت‌هایی به تحسین و حمایت از ملی‌شدن صنعت نفت پرداخته و آن را باز کردن بند ۱۵۰ ساله‌ی اسارت بندگی، استقلال و بیداری ملت ایران دانستند.

علت حمایت آنان از ملی‌شدن صنعت نفت این بود که از منظر «ناسیونالیستی حرکت ملی‌شدن صنعت نفت را تحلیل و بررسی می‌کردند» (رزمجو، همان: ۳۶). علاوه بر این از نظر آنان جنبش ملی‌شدن نفت نه تنها مبارزه‌ای برای کوتاه کردن دست شرکت سابق نفت بود؛ بلکه مبارزه و قیام مردم ایران بر علیه هر گونه نفوذ استعمار و خارجی‌ها بود.

هنگامی که لایحه ملی‌شدن صنعت نفت به تصویب مجلس رسید انگلیس که منافع خود را در حال ازدست‌رفتن می‌دید از طریق گفت‌وگو با دولت دکتر مصدق، به دنبال راه‌حلی بود تا منافع خود را حفظ کند؛ اما مذاکرات میان شرکت نفت و دکتر مصدق بی‌نتیجه ماند؛ به همین علت دولت ایالات متحده آمریکا برای جلوگیری از بن‌بست مذاکرات و یافتن راه‌حلی مورد پذیرش طرفین به گونه‌ای که منافع شرکت‌های بزرگ نفتی آمریکایی نیز حفظ شود، در صدد میانجیگری برآمد، آمریکا در این جهت آورل هریمن را به ایران فرستاد. در نتیجه مذاکرات هریمن با دولت ایران، دولت انگلستان هیئتی به ریاست ریچارد استوکس در دوم مرداد ۱۳۳۰ به ایران فرستاد.

حزب ملت ایران که شعار خود را مقابله و مبارزه با استعمارگران انگلیسی و آمریکا قرار داده بود و این دو کشور را دشمن ایران می‌دانست نسبت به حضور این دو فرستاده سیاسی واکنشی منفی نشان داد. حزب، ملی‌شدن را اقدامی برای کوتاه‌کردن دست انگلستان از منافع

ایران دانسته و اقدام مصدق در راستای قطع رابطه با این کشور را تنها راه مبارزه با خدعه و نیرنگ‌های آن مورد تجلیل و تقدیر قرار دادند.

حزب ملت ایران در ادامه‌ی حمایت خود از مصدق و جبهه ملی، اقدام انگلستان در زمینه‌ی شکایت به دیوان لاهه را مردود شمرده و آن را عملی برای قانونی جلوه‌دادن دزدی‌ها و غارتگری‌های خود دانستند.

۵. سیاست خارجی حزب ملت ایران

سیاست خارجی از نظر حزب ملت ایران باید مدافع حقوق ملی و تاریخی جامعه‌ی بزرگ ایران در جامعه‌ی بین‌المللی و در رابطه با کلیه کشورهای جهان باشد نه فقط قدرت‌های بزرگ. حزب در راستای سیاست خارجی به اصول زیر اعتقاد داشتند:

(۱) هماهنگی با ملت‌های جهان بر اساس شناخت حق حاکمیت هر ملت. (۲) مبارزه با هرگونه سیاست استعماری به هر رنگ و شکل. (۳) حمایت از جنبش‌های آزادی طلب و وحدت خواه. (۴) سیاست خارجی باید به دور از هرگونه گرایش به سیاست‌های سلطه گر خارجی باشد. (۵) سرنوشت مردم بحرین از سرنوشت ایران جدا نیست. (۶) کردها وابستگان، ملی، قومی، تاریخی و فرهنگی ایران هستند در هرکجای جهان و در هر شرایطی با همه‌ی توان باید از حقوق آنان دفاع کرد. (۷) حمایت همه‌جانبه از حقوق کردها، شیعیان و دیگر وابستگان فرهنگی مذهبی و قومی ملت بزرگ ایران از اصول سیاست خارجی پان‌ایرانیسم می‌باشد. (۸) پیوند یگانگی و هم‌خانمانی مردم ایران و افغانستان و تاجیکستان و قفقاز نا گسستنی است، حزب ملت ایران سرزمین خوارزم و فرارود را پایگاه و خاستگاه زبان فارسی می‌داند.

۱.۵ تلاش برای وحدت مناطق فلات ایران

از نظر مؤسسين و پیروان این جنبش، پان‌ایرانیست به معنی رسیدن به وحدت و یگانگی تمام مناطق ایران‌زمین است که در طول تاریخ از بدنه اصلی جدا شدند.

روزنامه آپادانا قلمرو ایران بزرگ را به کلیه مناطقی از ایران تعمیم می‌دهد که از دورانه‌های کهن جزء سرزمینی به نام ایران بودند و دارای ویژگی‌ها و مشخصات مشترکی همچون، نژاد، سرزمین و زبان مشترک می‌باشند.

ملت ایران روزی را جشن می‌گیرد که پرچم مقدس ایران در سراسر فلات ایران‌زمین به اهتزاز درآمده باشد و تمام قراردادهای خائنانه و استعماری را که قطعات قفقاز و بلوچستان، افغانستان، بحرین را از ایران عزیز جدا ساخته است لغو کند و آن قطعات را دوباره به مام میهن پس دهد آری آن روز فرخنده و پرشکوه روز عید ملی خواهد بود. (آبادانا، ش ۴۴، یکشنبه ۲۵ اسفند ۱۳۳۰، ص ۱؛ آبادانا، ش ۴۳، پنجشنبه ۲۲ اسفند ۱۳۳۰، صص ۱-۲)

بنابراین در مجموع پان‌ایران‌یسم را می‌توان جنبشی دانست که هدف اصلی آن وحدت و یگانگی همه‌ی ایرانیان در میهن بزرگ آنان است. روزنامه‌ی آبادانا خواست اصلی حزب ملت ایران را اتحاد مردم تمام فلات ایران می‌داند و هدف خود بعد از ملی‌شدن نفت را تلاش برای آزادسازی این مناطق می‌داند:

ما پس از پایان مبارزه نفت تجهیز خواهیم کرد تا به ملوک‌الطوایفی جزایر خلیج پایان بخشیم و دست قطاع‌الطرق را از دربند قفقاز کوتاه کنیم. باشد که تا این نسل قهرمان مأموریت تاریخی را که از جانب پروردگار برعهده‌اش واگذار شده است نیکو انجام دهد. (آبادانا، ش ۴۴، یکشنبه ۲۵ اسفند ۱۳۳۰، ص ۱)

حزب ملت ایران گاهی با ادبیاتی مشابه احزاب و گروه‌های فاشیستی خود را مجری فرمان پروردگار می‌داند. (آبادانا، ش ۳۳، پنجشنبه ۸ اسفند ۱۳۳۰، ص ۱) حزب همچنین وظیفه خود را «وحدت همه ایرانیان و بنای یک فرهنگ نوین برای جهان» می‌داند و خواهان احیای فرهنگ و عظمت گذشته ایران است. (آبادانا، ش ۷۲، پنجشنبه ۷ خرداد ۱۳۳۱، ص ۵)

آگاهی به هویت ایرانی سابقه‌ای طولانی دارد؛ اما ناسیونالیسم پدیده‌ی ویژه‌ای است محصول عصر مدرن. ملی‌گرایی ایرانی، از دو منظر باید موردتوجه قرار گیرد. نخست فهم مفهوم ملی‌گرایی در داخل کشور به‌گونه‌ای که هم توانایی مقابله با گفتمان‌های تجزیه‌طلب و شبه فاشیستی قوم‌گرا را داشته باشد و هم بتواند با حفظ تکرر جامعه ایرانی از نسخه‌پیچی ناسیونالیسم شبه فاشیستی مصون بماند.

دوم نسبت دولت/ملت در برخورد با جهان بیرون است. ایران به‌عنوان کشوری که در شرایط نیمه استعماری قرار داشت بدین حالت که نه هرگز مستعمره شد و نه از استقلال کافی در برابر دولت‌های استعمارگر برخوردار بود، دچار چالش بحران در روابط بین‌الملل بود.

خواسته حزب ملت ایران جهت بازپس‌گیری مناطق از دست‌رفته باتوجه‌به عدم توانایی اعمال حاکمیت ایران در عرصه سیاسی و نظامی امکان‌پذیر نبود و باتوجه‌به مناسبات جدید نظام روابط بین‌الملل طرح چنین خواسته‌هایی مبنی بر بازپس‌گیری مناطق از دست‌رفته احساسی و غیرعملی به نظر می‌رسد.

از طرفی این مطالبات صرفاً از سوی حزب ملت ایران و پان‌ایرانیست‌ها مطرح می‌شد و حتی دکتر مصدق و جبهه ملی نیز توجهی به این مطالبات نداشتند. دکتر مصدق با تغییر نام وزارت جنگ به دفاع و اعلام این که دولت در آینده تنها تجهیزات دفاعی خواهد خرید نشان داد که علاقه‌ای به ماجراجویی‌های نظامی ندارد. (آبراهامیان، ۱۴۰۱: ۳۳۶) اما ارتش از دیدگاه حزب ملت ایران، جایگاه بسیار ویژه‌ای باید داشته باشد: «ارتش سازمان پاسداری از میهن، سازمانی که باید مورد پرستش همه مردم باشد.» (حزب ملت ایران، بی تا: ۱۸)

حزب ملت ایران با یک نگاه تاریخی فرهنگ ایرانی را ستایش می‌کند و عامل رونق و پیشرفت تمدن اسلامی به‌خصوص در عصر عباسیان را در تدبیر و کیاست ایرانیان جستجو می‌کند و همچنین علت پیشرفت و ترقی کشورهای دیگر از جمله روسیه و هندوستان را در اخذ و تأثیرپذیری از تمدن ایرانی می‌داند. (آپادانا، ش ۴۶، سه شنبه ۲۷ اسفند ۱۳۳۰، ص ۲)

روزنامه آپادانا همچنین در مقاله‌ای ضمن نقد برخورد غربی‌ها و ملل دیگر در برخورد با ملل مغلوب به برخورد ملاطفت‌آمیز و صلح‌جویانه ایرانیان با مردم مناطق متصرفه می‌پردازد:

آزار و قتل و غارت و ویرانی و تعصب جاهلانه در ایران کمتر وقتی از خود ایرانیان ناشی شده و غالباً خارجی‌ها یا از تأثیر نفوذ آن‌ها بوده است. رفتار سلاطین صفویه با ارامنه نمونه‌ای از این شیوه و طریقه است و دست‌یافتن کوروش شاهنشاه ایران بر بابل و بشارت آزادی قوم دغل‌باز یهود از اسارت هفت‌ساله در این راستا بوده، اگر هر یک از ادوار شوکت سلطنت ایران را بنگریم و بینیم در آن دوره آثار خصائص انسانیت از علم و حکمت و شعر و ادب و زراعت و تجارت و صناعت و کلیه لوازم مدنیت رونق و رواج داشته است.

ایرانیان مثل یونانیان و رومیان زیردستان خود را بنده و رعیت نداشتند و زحمات زندگانی خویش را بدوش آن‌ها بار نکرده و بزرگان و سلاطین ایرانی هیچ‌وقت مانند رومیان برای تفنن و تفرج خاطر اسرا را با یکدیگر یا با شیر و ببر و پلنگ به جنگ نمی‌انداختند، دولت‌های ایرانی هرگز مانند اسپانیولی‌ها طرد و تبعید چند هزار مردم

بی‌آزار را به جرم اختلاف دین و مذهب روا نداشته؛ بلکه خارجی‌ان را به کشور خود دعوت نموده‌اند. (آبادانا، ش ۴۵، دوشنبه ۲۶ اسفند ۱۳۳۰، صص ۱-۲)

نظریات حزب ملت ایران در سیاست خارجی به‌شدت غرب‌ستیزانه است و در سیاست داخلی هم با منش رادیکالی که داشتند به نظر می‌رسد چندان توانایی حفظ حقوق جامعه متکثر ایرانی را نداشته و طبق گفته حزب مخالف فردگرایی می‌باشند (آبادانا، ش ۷۲، پنجشنبه ۷ خرداد ۱۳۳۱، ص ۵) و ازین جهت به فردیت متکثر یک جامعه اهمیتی نمی‌دهد برخلاف نظریات آنان مصدق به‌ضرورت رابطه با غرب آگاه بود و با خوی و منش دموکراتی که داشت سعی می‌کرد از آزادی و حقوق شهروندی تمام شهروندان دفاع کند.

آرمان‌پان‌ایرانیسم، زندگی ایرانیان در میهن بزرگ خود می‌باشد. شناسایی این آرمان با حل دو مسئله آشکار می‌شود.

۱. میهن ایرانیان کجاست؟

۲. ایرانیان چه کسانی هستند؟

میهن حقیقی ایرانیان را تنها با مطالعه تاریخ تجزیه ایران می‌توان شناخت میهن ایرانیان را قراردادهای یکصد و پنجاه‌ساله‌ی اخیر معلوم نمی‌کند؛ بلکه با استناد به دو اصل ۱- سکونت تبار ایرانی ۲- مالکیت تاریخی تعیین می‌شود؛ بنابراین و بر اساس این دیدگاه میهن ایرانیان، ایران قبل از تجزیه و فترت است.

منظور از ایران قبل از تجزیه و فترت در کلام پان‌ایرانیست‌ها فلات ایران برای همه ایرانیان و وحدت آن به زیر یک پرچم است.

ادعاهای به‌شدت توسعه‌طلبانه‌ی این گروه «شباهت آزاردهنده‌ای به طرز تفکر جزمی هیتلر داشت». (کاتم، همان: ۳۸۱) همین امر باعث زدن انگ فاشیست و نازیست به آنان شد حزب اهدافی چون «کوتاه نمودن دست اجنبی از کشور عظمت و استقلال ایران خدمت به آب‌و خاک مملکت» (مرکز اسناد انقلاب اسلامی: سند شماره ۰۱۴۶۷۰۱۵)، میهن‌پرستی و فراهم‌ساختن زیست‌شایسته و دور از بردگی برای ملت ایران را سرلوحه برنامه‌های خود قرار داده بود و ادعاهای توسعه‌طلبانه مبنی بر بازگرداندن همه‌ی قسمت‌های از دست‌رفته‌ی ایران و اتحاد همه‌ی آن قسمت‌های جدا شده (چون بحرین، قفقاز، قسمت‌هایی از شوروی کردستان عراق، افغانستان) در یک سرزمین واحد را مطرح می‌کرد. حزب تنها راه رسیدن به

اهداف فوق و تنها راه نجات ملت ایران را پیروی از اصول مکتب پان‌ایران‌یسم یعنی ناسیونالیسم می‌دانست.

۲.۵ نگرش حزب ملت ایران درباره انگلستان

روزنامه آپادانا مدعی این است که انگلستان در حال افول و سقوط است و به‌زودی از بین خواهد رفت:

خوشبختانه از نظر ما وضع داخلی انگلستان به‌قدری خراب است که دیری نخواهد پایید که کاخ آمل و آرزوی استعمارگران بر سر کاخ‌نشینان سواحل تایمز ویران خواهد شد. نویسنده در طی مقالات چندی، راجع به کلیه اوضاع فعلی انگلستان بحث و مدارک ثابت خواهد کرد که دیگر غول بی‌شاخ‌و‌دم استعمار نه‌تنها نمی‌تواند کسی را بترساند؛ بلکه به‌زودی شیشه عمر خودش بر سنگ خواهد خورد و دنیایی بشریت برای همیشه از شر وجود او پاک خواهد شد. (ندای پان‌ایران‌یسم، ش ۲، چهارشنبه ۲۵ دی ۱۳۳۰، ص ۱)

طرح این نظر که انگلستان در حال سقوط است نشانگر نوعی رمانتیسم سیاسی است. اگر هم تمدنی را دارای چهار مرحله بدانیم که شامل: ۱- دوران ضعف ۲- دوران قدرت گیری اولیه ۳- دوران اوج قدرت ۴- زوال و سقوط باشد، با وجود آنکه انگلستان در آن برهه زمانی و قبل‌تر از آن با مسائلی همچون جنگ جهانی دوم و آسیب‌های اقتصادی ناشی از آن جنگ، از دست‌دادن مستعمرات و رشد حرکت‌های استقلال طلبانه و بحران‌های اقتصادی و سیاسی مواجه بود، اما اگر شاخص‌هایی مثل نفوذ سیاسی در عرصه بین‌المللی، تولید ناخالص داخلی، قدرت نظامی را از شاخص‌های یک قدرت جهانی بدانیم انگلستان در آن مقطع در حال سقوط نبوده و طرح این موضوع احساسی و غیر منطقی است. روزنامه آپادانا ضمن حمایت از بستن کنسولگری‌های انگلستان توسط دولت خواهان بسته‌شدن کنسولگری‌های آمریکا و شوروی نیز می‌باشد:

ملت ما از دکتر مصدق می‌خواهد که در راه مبارزه بی‌باک‌تر گام بردارد و دامنه آتش بر خرمن هستی همه استعمارگران کشاند. حزب قهرمان ما می‌خواهد هر چه زودتر لانه‌های جاسوسی روس و آمریکا بر سرنوشت کنسول‌گری‌های انگلیس دچار شود. (آپادانا، ش ۸، پنجشنبه ۳ بهمن ۱۳۳۰، ص ۱)

۳.۵ نگرش حزب ملت ایران درباره ایالات متحده آمریکا

از میانه سده نوزدهم که سرنوشت ایران دستخوش توسعه‌طلبی مضاعف قدرت‌هایی چون انگلستان و روسیه شد، ایرانیان برای دفع آثار فعالیت‌های این دو قدرت منتفع در ایران استراتژی‌هایی را در پیش گرفتند. عده‌ای به دنبال ایجاد تضاد و تنش و شوراندن یکی بر علیه دیگری بودند و از این طریق نوعی موازنه بین آن‌ها ایجاد می‌کردند. استراتژی دیگر تلاش برای ورود یک قدرت ثالث به عرصه سیاست ایران برای تضعیف روسیه و انگلیس بود که کشورهایی چون فرانسه، ایالات متحده آمریکا، آلمان و اتریش از جمله کشورهایی بودند که موردنظر سیاست‌مداران ایرانی بودند.

در نهایت آمریکا کشور موردنظر بود از آن جا که این کشور پیشینه استعماری در ایران نداشت از این لحاظ مورد استقبال قرار گرفت. وقایعی مثل شهادت هاوارد باسکرویل معلم مدرسه آمریکایی مموریال تبریز که در جریان جنبش مشروطه و تلاش برای شکستن محاصره تبریز در این شهر کشته شد و همچنین مورگان شوستر که جهت رتق و فتق امور مالی به ایران آمده بود که در نهایت با اولتیماتوم روسیه و تجاوز نظامی روسیه به خاک ایران مجبور به خروج از ایران شد این وقایع سبب شده بود تا چهره مثبتی از ایالات متحده آمریکا نزد ایرانیان وجود داشته باشد.

برهه زمانی دیگری که آمریکا نقش تعیین‌کننده‌ای ایفا کرد در بحران آذربایجان در دهه ۲۰ است که در کنار دیپلماسی ماهرانه احمد قوام‌السلطنه در خروج نیروهای نظامی شوروی از بخش‌های شمالی نقش اولتیماتوم‌های هری ترومن به استالین نیز قابل توجه است. البته آمریکا دیگر قدرت ثالثی میان روسیه و انگلیس نبود؛ بلکه در پی جنگ جهانی دوم آمریکا تبدیل به یک ابرقدرت جهانی و باتوجه به شروع جنگ سرد خود تبدیل به یکی از قطب‌های اصلی قدرت در ایران شد. (بیات، ۱۳۷۹: ۷۶)

البته روزنامه آپادانا و حزب ملت ایران نسبت به حضور و نفوذ آمریکا در عرصه‌ی سیاسی ایران همواره بدبین بودند و تفاوتی میان آمریکا با انگلستان و شوروی نمی‌دیدند:

امروز سیاستمداران آزمند و اشنگتن در میهن ما همان راهی را می‌روند که دیروز کناره نشینان جنایت‌کار لندن رفتند و با همان جهود بازی‌هایی که سال‌ها پیش استعمار انگلستان بساط خود را در ایران گسترده می‌خواهد دکان خود را باز کند. مبارزه سه‌جانبه ملت ایران باید روز بروز گسترده‌تر شود آمریکا هم مانند انگلیس و روس از دشمنان شناخته شده میهن ماست. چرا باید در هنگامی که دزدان انگلیسی به دریا ریخته

بررسی مواضع حزب ملت ایران و روزنامه آپادانا ... (خشایار رضوی جیفانی) ۷۱

می‌شوند و روس‌های بلشویک لانه خود را از دست می‌دهند. مستشاران آمریکایی در ارتش و ژاندارمری ما راه یابند و دستگاه مردم‌فریبی اصل چهار با این همه سر و صدا در میهن استعمارزده ما گسترده شود. (آپادانا، ش ۵۲، سه شنبه ۲۶ فروردین ۱۳۳۱، ص ۱)

روزنامه آپادانا معتقد است که آمریکا فاقد فرهنگ و اندیشه است:

طرز تدریس آمریکایی و ماشین‌ساز باید عوض شود. ما بار دیگر اعلام می‌کنیم که روح سازنده ایرانی باید زنده شود آمریکایی فرهنگ ندارد در میان آمریکایی‌ها یک تئورسین و فیلسوف بزرگ دیده نمی‌شود همه چیز آنها تقلیدی است. پس همه قوانین و همه سازمان‌ها و همه عادات اروپایی و آمریکایی را باید کنار بگذاریم و چیزی را ایجاد کنیم که در بزرگی و افتخار ملت ایران را رهبری کند. (آپادانا، ش ۷۲، پنجشنبه ۷ خرداد ۱۳۳۱، ص ۵)

حزب چنان در آمریکاستیزی و غرب‌ستیزی پیش رفته است که مدعی می‌شود در آمریکا هیچ اندیشمندی یافت نمی‌شود و توجهی به سیاست‌مداران اندیشمندی چون بنجامین فرانکلین و توماس جفرسون و اندیشمندانی چون جان دیویی، جان رالز، میلتن فریدمن را که در هنگام نگارش این مقاله در دهه ۵۰ میلادی این اندیشمندان آمریکایی تأثیر زیادی در فضای فکری ایجاد کردند نمی‌کند.

هر چند در آن قرن و قبل‌تر از آن جنگ‌افروزی، استعمار و بهره‌کشی ملل مغلوب را می‌توان از جمله سویه‌های منفی تمدنی غرب در کنار موارد دیگری همچون تبعیض نژادی و نژادپرستی برشمرد؛ اما حزب در حالی از کنارزدن کلیه قوانین و فرهنگ غربی سخن می‌گوید که بسیاری از شئون نظام‌های سیاسی مدرن از جمله صنعتی‌شدن، لزوم اصل تفکیک قوا، دموکراسی، مجلس قانون‌گذاری و بسیاری موارد دیگر از جمله دستاوردهای تمدن غرب است و بی‌توجهی و کنار گذاشتن آنها حتی برای کسانی که مخالف مدرنیته غربی می‌باشند امکان‌پذیر نیست.

روزنامه با ادعاهایی کلی حاکمیت آمریکا را تحت نفوذ گروه‌های ماسونری، یهودیان و انگلیسی‌ها می‌داند:

آمریکا کشوری است که بدبختانه مرکز سیاست حتی مرکز ستاد ارتش آن در لندن قرار دارد. دستگاه حکومتی آمریکا در هر زمان و در هر لحظه از یک قدرت پنهانی ماسونری الهام می‌گیرد که سردمداران این قدرت پنهانی را سرمایه‌داران لندن و یهودیان

و دلالان بین‌المللی تشکیل می‌دهند. (روزنامه آپادانا، ش ۱۴۲، سه شنبه ۲۰ مرداد ۱۳۳۲، ص ۱)

در صحنه سیاست ایران، انگلیس به‌سان «روباه مکار و حيله‌گری» بوده که با پنبه سربریده و حتی روس‌های ساده‌لوح و امریکایی‌های خوش‌خیال را هم فریفته است. در یک نگاه تاریخی، توطئه‌پنداری، نگرشی همواره همراه با بشر بوده و این همراهی محدود به دوره تاریخی مشخص و خاصی نیست. در قرون وسطی باورهای مربوط به یهودیان با هراسی مزمن و مسموم همراه بود و اغلب چنین تصور می‌شد که یهودیان چاه‌های آب را مسموم و کودکان را آزار می‌دهند. در این دوران البته اعمال خشونت به افرادی که به واسطه ویژگی‌هایی مانند نژاد، دین یا شیوه زندگی از عموم متمایز بودند، متداول بود و عضویت در چنین گروه‌هایی به‌خودی‌خود هم مشکوک و پُر از سوءظن بود و اعمال خشونت و شکنجه آن‌ها موجه و قانع‌کننده بود.

با برآمدن عصر روشنگری اما «انسان‌مداری» و «عقل‌گرایی» ارزشمند شد و مسئولیت‌پذیری و پاسخگویی بشر در قبال همه تحولات پیرامونی‌اش به گفتمان غالب و مطلوب بدل شد. با این همه، نه فقط چیزی از اهمیت توطئه‌گری در باور انسان مدرن کاسته نشد که هراس‌ها و واهمه‌ها از بدخواهان و دسیسه‌چینان شدت هم یافت. نه فقط گروه‌های جمعیتی خاص یا انجمن‌های مخفی بلکه برخی کشورها و دولت‌ها به‌عنوان نمادهای توطئه‌گری مطرح شدند چنانچه برای ایرانیان، بریتانیا در رأس این کشورها قرار داشت. تعاریف متفاوتی از توهم توطئه وجود دارد؛ ولی این نگرش هیچ‌گاه به قالب یک نظریه مدون و جامع درنیامد و نظریه‌پردازان رسمی پیدا نکرد، هرچند اندیشمندان بسیاری درباره جوانب مختلف آن سخن گفته‌اند. به‌این‌ترتیب، توهم توطئه یکی از عناصر اصلی در فرهنگ سیاسی جوامع مختلف است که نشانه‌های آن هم در رفتار، دوری‌ها و ارزیابی‌های مردم عادی و هم در نوع نگرش سیاستمداران و متفکرین به رویدادها و پدیده‌های سیاسی و اجتماعی قابل‌شناسایی و ارزیابی است. در نگرش توطئه فرض بر این است که دست‌های پنهان، رقم زننده مقدرات فرد، جامعه و ملت هستند. این دیدگاه با تأکید بر مواردی که از طریق سرچشمه‌های توطئه قابل‌ردیابی هستند و بزرگ کردن آن‌ها، دیدگاهی افراطی و اغراق‌آمیز از وقایع را بیان می‌کنند.

تئوری توطئه یعنی باورکردن این ذهنیت که بازیگران صحنه سیاسی را قدرت‌هایی از خارج کنترل و هدایت می‌کنند؛ قدرت‌هایی خارجی که گویی قادر مطلق و کاملاً مسلط و

واقف به همه امور و جریان‌ات هستند و بازیگران سیاست داخلی نیز بسان عروسک‌های خیمه‌شب‌بازی و دست‌آموز به فرمان آن‌ها عمل می‌کنند. آنچه روی می‌دهد نه از روی تصادف و نه بر حسب ابتکار یا اراده مستقل افراد که گویی از قبل پیش‌بینی و طراحی شده است و سرخ‌های آن به دست قدرت‌های خارجی است. توسل به تئوری توطئه، به معنای نداشتن اعتقاد یا باور نکردن شکل ظاهری رویدادهای سیاسی، اجتماعی و اقتصادی هم هست؛ یعنی تحولات و وقایع سیاسی تنها صورتی ظاهری دارند که دیده می‌شود؛ اما علل و ریشه‌های حقیقی و واقعی در به‌وجود آمدن آن‌ها را نباید در مسائل ظاهری جست، بلکه باید برای یافتن علت‌های واقعی که همان دست‌های پشت پرده‌اند، کوشید.

هر چند نمی‌توان منکر مداخلات قدرت‌های خارجی، مانند واقعه‌ی کودتای ۲۸ مرداد شد. اما نگاه رادیکال در باب توطئه، منجر به این می‌شود که دامنه‌ای بسیار گسترده برای توطئه در نظر گرفته شود. یکی از عوامل اصلی ایجاد توهم توطئه در ایران وجود وضعیت نیمه استعماری در سده‌های اخیر در ایران بوده است. دخالت‌های متعدد قدرت‌های خارجی در امور سیاسی ایران مانند تقسیم این کشور به حوزه‌های نفوذ، اشغال سرزمینی و حمایت از کودتاها و سقوط حکومت‌های مختلف از جمله موارد بسیار بارز در این زمینه می‌باشند. وجود چنین سابقه‌ای در کنار تبلیغات گسترده‌ای که هم از جانب عاملان و هم از جانب مخالفان صورت می‌گرفته، منجر به شکل‌گیری دیدگاه افراطی درباره‌ی نقش قدرت‌های خارجی در ایران شده است. (آبراهامیان و دیگران، ۱۴۰۱: ۳۰)

۴.۵ نگرش حزب ملت ایران درباره اتحاد جماهیر شوروی

حزب ملت ایران خود را در تضاد کامل با اندیشه کمونیسم می‌دانست، زیرا این اندیشه دارای گرایش‌اتر ناسیونالیستی می‌باشد و مخالف ناسیونالیسم است و یکی از شعارهای همیشگی این حزب «پان‌ایران‌یسم گورکن بلشویسم» (آپادانا، ش ۵۵، یکشنبه ۳۱ فروردین ۱۳۳۱، ص ۱) بود. حزب ملت ایران در دشمنی دائم و همیشگی با حزب توده بود که هواخواه منافع شوروی در ایران بود. حزب ملت ایران مواردی مبنی بر ضداسلامی و الحادی بودن اندیشه کمونیسم و جلوگیری آنان از انجام مناسک و فرایض دینی مسلمانان اتحاد جماهیر شوروی را بیان می‌کرد و تصاویری از مساجد مسلمانان در شوروی را نشان داده که در زیر آن عکس‌نوشته بود «کسی جرئت ندارد برای فرایض دینی به خانه خدا وارد شود». (مرکز اسناد انقلاب اسلامی: سند شماره ۰۱۴۶۷۰۰۶)

همچنین روزنامه آپادانا در مقاله‌ای درباره وضعیت مسلمانان در شوروی می‌نویسد:

حوادث سال‌های پس از جنگ نشان داد که دولت روسیه با خشونت هرچه تمام‌تر قصد دارد مبانی اسلام را متزلزل نموده و اصول کمونیسم را با بی‌رحمی فوق‌العاده جایگزین آن نماید. حملات شدیدی در مطبوعات روسیه بر علیه شریعت اسلام شد. کلیه رهبران مسلمان که در مقابل فشار روس‌ها مقاومت می‌نمودند از بین برداشته شدند و مساجد بسته شد و مدارس دینی مسلمین تعطیل و مدرسين آن تبعید گردیدند، زیارت کعبه ممنوع گردید، خواندن قرآن و تعطیلات مولود و اعیاد قربان و رمضان غدغن شد. (آپادانا، ش ۵۶، سه شنبه ۲ اردیبهشت ۱۳۳۱، ص ۳)

روزنامه آپادانا روسیه استالینی را خطرناک‌تر و وحشیانه‌تر از روسیه تزاری می‌داند:

روسیه استالین با روسیه تزاری نه تنها هیچ‌گونه فرقی ندارد، بلکه به مراتب خطرناک‌تر و وحشی‌تر از روسیه تزارهاست، این همان روسیه به اصطلاح شوروی است که صدها هزار زن و مرد بی‌گناه لهستانی را به جرم میهن‌پرستی در جنگل کاتین زنده‌به‌گور کرد، این همان روسیه به ظاهر مدافع کارگران است که سست‌ترین پرده‌ها را به روی ملت روسیه و ملل زنجیر شده دیگر کشیده است که چشمان آن‌ها به سراغ آزادی نرود و با آن آشنا نشود. (آپادانا، ش ۱۷، چهارشنبه ۱۶ بهمن ۱۳۳۰، صص ۱-۲)

اظهارات فوق بیانگر این است که حزب ملت ایران در مبارزات خود علیه حزب توده افزون بر دست گذاشتن بر نظام فکری این حزب و به چالش کشیدن شعارهای حزب توده مانند «جامعه بدون طبقه، رهبری طبقه کارگر، برابری و آزادی» (مرکز اسناد انقلاب اسلامی: سند شماره ۰۱۴۶۷۰۰۷۴۰۱۴۶۷۰۰۸) و نیز ارتباط تشکیلاتی حزب توده با سازمان کمونیستی شوروی، از اسلام به عنوان یکی از اساسی‌ترین وسیله‌ها برای مقابله با حزب توده بهره گیرد. برای مثال در بیانیه‌ای بر علیه توده‌ای‌ها و کمونیست‌ها حزب ملت «از همه مسلمین می‌خواهد که از سرنوشت برادران خود در بهشت کمونیست روس سرمشق گیرند و فریفته این بهشت کذب را نخورند». (مرکز اسناد انقلاب اسلامی: سند شماره ۰۱۴۶۷۰۰۸) در مقابل این فعالیت‌ها، حزب توده نیز بی‌توجه نبوده و دست به اقدامات متقابلی می‌زد. این حزب در نشریات خود پان ایرانیستها را فاشیست، هیتلری و نژادپرست معرفی می‌کرد و برای انحراف افکار مردم، همه‌جا احزاب سومکا و آریا را با پان ایرانیستها یکی معرفی می‌کرد و «همه را جوجه فاشیست خطاب می‌کرد». (انقطاع، ۱۳۷۹: ۵۸)

۵.۵ نگرش حزب ملت ایران درباره بحرین

یکی از مطالبات اصلی حزب ملت ایران بر بنیاد پان‌ایرانیسم بازپس‌گیری بحرین به ایران از انگلستان بود و همواره معتقد بودند که سرنوشت بحرین از سرنوشت ایران جدا نیست. حزب معتقد است پس از ملی کردن صنعت نفت باید آزادسازی بحرین مورد مطالبه قرار گیرد:

ملت ما می‌خواهد که پای امپریالیسم جهان‌خوار انگلستان از جزیره بحرین کوتاه گردد ملت ما می‌خواهد که بی‌درنگ نماینده مردم بحرین به مجلس شورای ملی راه یابد. دولت دکتر مصدق هم باید با کوشش بیشتری به نیرنگ‌های استعماری انگلستان پایان دهد و پیش از آنکه این روباه آزمند زخمی را که از مبارزه نفت خورده مرهم نهد به یاری برادران زنجیر شده بحرین شتافته ضربه دوم را بر پیکر لرزان امپراطور زند و نقشه ناجوانمردانه دشمن دغل‌باز را خنثی کند. (آپادانا، ش ۵۰، یکشنبه ۲۴ فروردین ۱۳۳۱، ص ۱)

روزنامه آپادانا همچنین از اشتیاق مردم بحرین برای خرید اوراق قرضه و ممانعت شیخ بحرین از فروش آن می‌نویسد:

بایستی به این امپریالیست‌های خونخوار گفت این مردم آریان‌زاد، این مردم آزاده نمی‌توانند تن به اسارت و بردگی دهند و تا پای جای برای پیوستن به هم‌وطنان خود خواهند کوشید بهترین دلیل بر صدق گفتارمان این است که اکنون ما وطن دست نیاز به‌سوی آن‌ها دراز کرده است با صمیمیت آن دست را می‌فشارند و در نهضت مقدس ملی هم‌میهنان خود با خرید اوراق قرضه ملی شرکت می‌نمایند طبق اطلاع و اصل شیخ بحرین آن عامل کثیف امپریالیست‌ها مانع از ورود قرضه ملی بر خاک بحرین شده است و مردم بحرین را تهدید کرده که از خرید آن خودداری کنند ولی مردم شرافتمند بحرین از ممنوعیت‌ها و تهدیدها نه‌راسیده و به دو نفر شخص مورد اطمینان مبلغ پولی را که می‌خواستند اوراق خریداری کنند داده آن‌ها هم از بندرعباس اوراق قرضه را خریداری نمودند. (آپادانا، ش ۴۲، چهارشنبه ۲۱ اسفند ۱۳۳۰، صص ۱-۲)

روزنامه آپادانا همچنین از دکتر مصدق می‌خواهد تا با توجه و جدیت بیشتری به دنبال آزادسازی بحرین از دست انگلستان باشد:

دیروز مبارزه نفت نخستین گام رستاخیز ملی ما بود و امروز دومین گام با رهایی بحرین باید برداشته شود تا فردا در کناره‌های دجله سلحشوران ایرانی انتقام خونین

خود را از عرب‌ها بازستانند. دکتر مصدق باید به کار رهایی بحرین بی‌باکانه دست زند و ملت ایران را همچنان قهرمانانه رهبری کند. دکتر مصدق باید بیش از اینکه دشمن حيله‌گر به خود آید سربازان ایرانی را در بحرین پیاده کند و درفش ملی را در این گوشه زرخیز میهن برافرازد. (آپادانا، ش ۶۴، یکشنبه ۲۱ اردیبهشت ۱۳۳۱، ص ۱؛ آپادانا، ش ۱۲، چهارشنبه ۹ بهمن ۱۳۳۰، ص ۲)

مجمع‌الجزایر بحرین از زمان‌های دور با آب‌و‌خاک شمالی خلیج فارس پیوستگی سیاسی و اقتصادی همیشگی داشته و مسکن اقوام دریانورد پارسی، خوزی و ایلامی بوده است. در روزگار هخامنشیان جزئی از قلمرو شاهنشاهی هخامنشی بوده و در دوره اشکانیان شاهراه بازرگانی اشکانی بوده و در دوره ساسانیان مجموعه جزایر بحرین را ایالت «میش ماهیگ» می‌نامیده‌اند که زیر نظر دربار ساسانی اداره می‌شده است. پس از ورود اسلام به ایران نیز بحرین مسلمان محل حکومت خسروانیان، فرزندان و دست‌نشانندگان ابوسعید جنابی (از مردم بندر گناوه ایران) شده و قرامطه بوسعیدی و خسروانی در آن مناطق حکومت ایرانی ایجاد کردند. (اقتداری، ۱۳۸۹: ۲۷۴)

در ابتدای قرن شانزده میلادی با هجوم استعماری پرتغال به منطقه خلیج فارس و اقیانوس هند (در سال ۱۵۰۶ میلادی)، بسیاری از مناطق راهبردی منطقه از جمله جزیره هرمز و مجمع‌الجزایر بحرین نیز (در سال ۱۵۲۱ م) تحت سیطره آنها قرار گرفت. پس از گذشت حدود یک قرن از سیطره پرتغالی‌ها، شاه‌عباس در سال ۱۶۰۲ م با لشکرکشی به بحرین آنجا را از تصرف پرتغالی‌ها آزاد کرد و مجدداً به ایران پیوست. پس از آن، مجمع‌الجزایر بحرین به مدت ۱۸۰ سال در اختیار و تحت‌نظر کامل حکومت ایران بود.

سپس، در اواسط دوره زندیه در سال ۱۷۸۳ م شیخ احمد بن خلیفه از قبیله بنی عتبه و از خاندان خلیفه که از منطقه نجد در مرکز عربستان به کویت مهاجرت کرده بود به این سرزمین یورش برد و پس از شکست سربازان ایرانی بر آن سلطه یافت. از آن‌پس، حکومت بحرین با پشتیبانی کامل سیاسی انگلستان در اختیار اعضای خاندان آل خلیفه قرار گرفت. (جعفری ولدانی، ۱۳۷۰: ۳۱۱)

بحرین همواره بخشی از سرزمین ایران بود، اما در دوره انحطاط قاجاریه، دولت انگلستان از ضعف دولت مرکزی استفاده کرد و با انعقاد قراردادهایی در سال‌های ۱۸۲۰، ۱۸۶۱، ۱۸۸۰ و ۱۸۹۲ با بحرین، به مرور بر قدرت خود در آن منطقه افزود و بعدها مدعی شد که از زمان قرارداد ۱۸۲۰ دولت انگلستان شیخ بحرین را مستقل می‌شناخته است. با

وجود اعتراض‌های دولت ایران اما از آن جا که توانایی رویارویی نظامی با نیروی دریایی بریتانیا که در آن مقطع قدرتمندترین نیروی دریایی جهان بود امکان اعمال حاکمیت بر بحرین را نداشت. حتی در نوامبر ۱۹۲۷ در زمان رضاشاه هیئتی به نمایندگی تیمورتاش مسئله بحرین را به جامعه ملل ارجاع داد، ولی راهکاری برای حل این مسئله حاصل نشد. پس از جنگ جهانی دوم لویحی در ایران به تصویب رسید و به موجب آن دولت ایران موظف شد که نسبت به مطالبه حقوق ایران و حق حاکمیت تاریخی ایران در بحرین عمل کند.

دولت ایران در مدت صد و پنجاه سال بحرانی شدن مسئله بحرین و نفوذ و سیطره انگلستان بر آن جزیره، هیچ‌گاه جدایی بحرین از خاک ایران را نپذیرفت؛ ولی درعین حال امکان و توان انجام عمل شدیدی علیه انگلیس را نیز نداشت. به گونه‌ای که در آن مقطع که دولت انگلستان (به عنوان دولتی که بحرین را تحت الحمايه داشت)، در ۱۳۰۶ ش (۱۹۲۷ م) قراردادی با عربستان سعودی درباره بحرین (و قطر و امارات متصالحه) امضا کرد، دولت ایران نسبت به آن معاهده رسماً اعتراض کرد و از آن به عنوان «تجاوز به تمامیت ارضی ایران» به جامعه ملل شکایت کرد. وزارت امور خارجه ایران، همچنین طی ارسال یادداشتی اعتراض رسمی به سر رابرت کلاویو وزیر مختار بریتانیا در تهران به تاریخ اول آذر ۱۳۰۶ یادآور شد که:

مالکیت ایران بر بحرین محرز است و [ماده ۶ معاهده] تا درجه‌ای که مربوط به بحرین است، برخلاف تمامیت ارضی ایران و با مناسبات حسنه‌ای که همیشه بین دو دولت همجوار موجود بوده است، منافات دارد. باین وجود دولت ایران به این قسمت از معاهده یادشده جداً اعتراض و انتظار دارد که اولیای دولت انگلستان به زودی اقدامات لازمه را در رفع آن اتخاذ فرمایند. (منشور گرگانی، ۱۳۲۵: ۱۳۰)

اما واکنش‌ها در حد کلام و اعتراض باقی می‌ماند و فراتر نمی‌رود.

به نظر می‌رسد رویکرد حزب ملت ایران نسبت به مسئله بحرین کمی احساسی است، زیرا اساساً همچون مناطق از دست رفته قفقاز، دولت ایران در آن مقطع نه امکان و توان بازپس‌گیری این مناطق را داشت و هم این که با توجه تغییر بافت جمعیت بحرین از سوی خاندان آل خلیفه که با حمایت انگلستان انجام شد و عدم مشاهده تحرکی جدی از سوی شیعیان بحرین مبنی بر تمایل آنان جهت پیوستن به ایران مطرح کردن بازپس‌گیری بحرین غیرعملی و ناممکن بود.

۶.۵ نگرش حزب ملت ایران درباره پاکستان

روزنامه آپادانا و حزب ملت ایران، پاکستان را به عنوان کشوری مستقل به رسمیت نمی شناسد و آن کشور تازه تأسیس را حاصل دسیسه های انگلستان می داند:

پاکستان برای ما معنی ندارد در تاریخ هرگز کشوری به نام پاکستان وجود نداشته است. انگلستان با تمهید مقدمه و چیدن دسیسه های شیطانی توانست که سرزمین پهناور هند را تجزیه کند و یک کشور پوشالی دیگر بنام پاکستان ایجاد نماید. در حالی که بلوچستان از هر لحاظ و مخصوصاً از لحاظ وجود عناصری که ملت از آنها متشکل می شود کاملاً ایرانی بوده و مردم بلوچستان دارای نژاد ایرانی و گذشته و تاریخ مشترک و زبان مشترک می باشند. دولت های زیون و دست پرورده خارجی که همواره در ایران بر سرکار بوده اند هنگام آزادی هند هرگز اعتراضی در این باره نکرده اند. ما برای به دست آوردن سرزمین های تجزیه شده خود تا پای مرگ و نیستی خواهیم کوشید و مطمئناً یا باید دنیا حق زندگی واحد ملی را برای ما بشناسد.

امروز وحدت ایران بزرگ و بازگشت سرزمین های تجزیه شده به پیکر ایران زمین به قدری حیاتی است که ما به هیچ قیمتی حاضر نخواهیم بود از آن صرف نظر کنیم و در این راه از هر روش و راه و رسم مثبت و منفی به هر شکلی که باشد صرف نظر از عواقب آنها برای آینده جهان روگردان نخواهیم بود. امروز ملیون ایران منتظرند که هرچه زودتر طومار کشورهای قلابی در هم نوردیده شود. (آپادانا، ش ۱۲۹، سه شنبه ۵ خرداد ۱۳۳۲، صص ۱ - ۳)

روزنامه آپادانا با اشاره به پیوستگی های تاریخی و ملی ایران از مناطق جدا شده در بلوچستان پاکستان خواهان پیوستن این منطقه به ایران است. (آپادانا، ش ۳، پنجشنبه ۱۹ بهمن ۱۳۲۹، ۱؛ آپادانا، ش ۶، پنجشنبه ۱۰ اسفند ۱۳۲۹، صص ۱ - ۲) منطقه بلوچستان در ادوار مختلف بخشی از قلمرو سیاسی ایران بوده، دیگر مناطق کشور تازه تأسیس پاکستان نیز با وجود اینکه تحت تسلط حکومتی در ایران نبودند؛ اما زبان فارسی و فرهنگ ایرانی همواره در آن مناطق رایج بوده است. البته به نظر می رسد مطالبه حزب ملت ایران جهت بازپس گیری بلوچستان پاکستان غیر عملی بوده و دولت ایران توان اعمال حاکمیت را نداشته و با توجه به درگیری های داخلی و خارجی اساساً بازپس گیری این منطقه از الویت های سیاست خارجی ایران نبوده است.

بررسی مواضع حزب ملت ایران و روزنامه آپادانا ... (خشایار رضوی جیفانی) ۷۹

پاکستان در ۱۴ اوت ۱۹۴۷ (مصادف با ۲۲ مرداد ۱۳۲۶) تأسیس شد. ایران در همان ابتدا سعی در ایجاد روابطی حسنه با این کشور تأسیس تازه داشت، از همین روی محمدرضاشاه پهلوی در ۱۰ اسفند ۱۳۲۸ وارد کراچی شد. (دانش، ش ۵، سه شنبه ۲۷ تیر ۱۳۲۸، ص ۵۱۶)

البته اختلاف و مشکل حزب ملت ایران با پاکستان به غیر از دلایل ناسیونالیستی و آرمان‌های پان‌ایرانیستی این حزب می‌تواند ریشه در دلایل سیاسی دیگری نیز داشته باشد از جمله خبر درخواست پناهندگی سیاسی محمدرضا شاه از دولت پاکستان در اوایل سال ۱۳۳۲ که در روزنامه باختر امروز به نقل از یکی از هفته‌نامه‌های هندوستان منتشر شده بود. (رحمانیان، ۱۳۹۵: ۴۷۴)

۷.۵ نگرش حزب ملت ایران درباره ترکیه

روزنامه آپادانا از تضاد منافع ایران و ترکیه و تلاش ترکیه برای نفوذ در آذربایجان سخن به میان می‌آورد:

سالیان دراز می‌گذرد که یک‌مشت ترک بی‌فرهنگ که خون کثیف چنگیز و تیمور در رگهای آنها دور می‌زند در کنار میهن ما جای گرفته گاه و بیگاه نیش خود را که به زهر دشمنی‌های تاریخی آلوده شده به ملت ایران می‌زنند. شگفت اینجاست که تا یک روزنامه ایرانی بخواهد به یاوه‌سرایی‌های این همسایگان احمق پاسخ گوید. سیاستمداران کج‌سلیقه خودمان دم از دوستی ایران و ترکیه می‌زنند. چگونه ممکن است ملت ما با ترک‌ها از در دوستی در آید، مگر همین ترک‌ها نیستند که صدها هزار از برادران کرد ما را در زنجیر اسارت دارند، مگر همین ترک‌ها نیستند که هر وقت برای ایران خطر آمده دندان طمع برای آذربایجان تیز کرده‌اند. ملت ما احتیاج به دوستی این همسایگان بی‌شرم که همیشه خار راه او بوده‌اند ندارد، بگذارید کاروان رزمجویان ایرانی همچنان باشکوه به پیش رود و این سگ‌های روسیاه زوزه کشند. (آپادانا، ش ۵۴، پنجشنبه ۲۸ فروردین ۱۳۳۱، ص ۱)

با روی کار آمدن حکومت‌های جدید در ایران و ترکیه روابط این دو کشور بهبود بخشیده شد. در دوران سلطنت رضاشاه با بازدید وی در سال ۱۳۱۳ از ترکیه و امضای عهد نامه عدم تعرض در سال ۱۳۱۶ میان ایران، ترکیه، افغانستان و عراق که به پیمان سعدآباد مشهور است روابط نزدیکی میان ایران و ترکیه برقرار شد. اما با وجود این روابط دوستانه

اختلافات و تضاد منافع میان ایران و ترکیه مشاهده می‌شد از جمله اختلافات مرزی و همچنین نزاع ترکیه با کردها و ارامنه و همچنین حمایت برخی از ملی‌گرایان ترک از ایده وحدت ترکان که در این راستا خواستار حمایت دولت ترکیه از آذری‌های ایران بودند. (چیتن سایا و اطهری، ۱۳۸۵: ۱۴۲)

در دوران نخست‌وزیری دکتر مصدق نیز ترکیه برای رفع تهدیدهای شوروی به غرب نزدیک شد، نزاع دکتر مصدق با غرب و عدم ثبات سیاسی و اقتصادی ایران، ترکیه را نگران کرده بود که نخست‌وزیری دکتر مصدق، سبب قدرت‌گیری کمونیست‌ها شود. (همان، ۱۳۵)

۶. نتیجه‌گیری

ورود قوای متفقین در شهریور ۱۳۲۰ به ایران و در پی آن سقوط رضاشاه باعث شکل‌گیری فضای سیاسی جدیدی در کشور شد که از خصوصیات آن باید به عدم وجود دولت مرکزی مقتدر و رقابت فزاینده سه قدرت سلطه‌جو یعنی انگلستان، ایالات متحده آمریکا و شوروی در عرصه‌ی سیاست ایران اشاره کرد. در پی فضای باز سیاسی ایجاد شده و مداخله قدرت‌های خارجی برای اعمال نفوذ در مسائل کشور، احزاب و مطبوعات بسیاری تشکیل و به فعالیت پرداختند. در چنین شرایطی بود که حزب ملت ایران بر بنیاد پان‌ایرانیست همچون دیگر احزاب وارد صحنه‌ی فعالیت سیاسی شد. رهبران حزب ملت ایران بر بنیاد پان‌ایرانیسم اصول فکری خود را بر پایه ناسیونالیسم (ملی‌گرایی) بنا نهادند، و معتقد بودند که هر نوع سیاست و اقدامی باید در جهت منافع ملی باشد آنان معتقد بودند که هدف اصلی دولت باید اتحاد همه‌ی اقوام ایرانی و بازپس‌گیری قسمت‌های ازدست‌رفته کشور باشد. از جمله از خواسته‌های اساسی حزب بازپس‌گیری بحرین از انگلستان و عدم به رسمیت شناختن کشورهای مثل پاکستان، جمهوری سوسیالیستی آذربایجان شوروی بود؛ بنابراین آنان شعار «فلات ایران به زیر یک پرچم» را برگزیدند. هر چند طرح شعارهای این‌چنینی در آن می‌توانست در تقویت روحیه‌ی ملی‌گرایی و وحدت‌خواهی ایرانیان مؤثر باشد و به بیگانگان در مورد اقدامات تجزیه‌طلبانه آنان در قسمت‌های مختلف کشور هشدار دهد؛ اما اوضاع کشور در آن دوران بحرانی چیز دیگری را می‌طلبید و آن نجات کشور از نفوذ بیگانگان و اقدامات تجزیه‌طلبانه آنان و سامان‌دادن به اوضاع وخیم کشور بود. از طرف دیگر تحقق این هدف وحدت سرزمین‌های ایرانی‌نشین نیازمند وجود دولتی مقتدر و نیرومند ارتشی مجهز و قدرتمند اقتصادی قوی و پیشرفته بود که ایران آن دوران فاقد

همه‌ی این عوامل بود و حزب برای رسیدن به این اهداف راه‌حلی‌هایی از جمله ملی کردن صنایع، خودکفایی اقتصادی و قطع وابستگی به قدرت‌های بزرگ خارجی را پیشنهاد می‌کردند. تأسیس و فعالیت حزب ملت ایران بر بنیاد پان‌ایرانیسم مصادف با یکی از مهم‌ترین دوران تاریخ کشور یعنی دوران نهضت ملی‌شدن صنعت نفت و پس از آن نخست‌وزیری دکتر محمد مصدق بود، حزب ملت ایران از ملی‌شدن صنعت نفت به‌عنوان وسیله‌ای برای کوتاه کردن دست دولت‌های استعمارگر و پشتیبانی از منافع ملی حمایت می‌کرد و در نشریه خود روزنامه آپادانا به ستایش از این اقدام دکتر مصدق می‌پرداخت.

رهبران حزب ملت ایران از آغاز جریان ملی‌شدن صنعت نفت و تشکیل جبهه ملی که خود یکی از اعضای اصلی و تأثیرگذار آن بودند تا کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ از دکتر مصدق با تمام توان حمایت کردند و این پشتیبانی را به‌صورت حضور در تظاهرات و زدوخوردهای خیابانی با مخالفان دکتر مصدق، برپایی جلسات سخنرانی، منتشر کردن نشریه خود روزنامه آپادانا و پخش اعلامیه نشان می‌دادند.

کتاب‌نامه

- آبراهامیان، یرواند (۱۴۰۱)، ایران بین دو انقلاب، ترجمه فیروز کاظم‌زاده و حسن شمس‌آوری و دیگران، تهران: نشر مرکز.
- آبراهامیان، یرواند، احمد اشرف و محمدعلی همایون کاتوزیان (۱۴۰۱)، جستارهایی درباره تئوری توطئه در ایران، ترجمه محمدابراهیم فتاحی، تهران: نشر نی.
- انقطاع، ناصر (۱۳۷۹)، پان ایرانیستها و پنجاه سال تاریخ، تهران: شرکت کتاب.
- اقتداری، احمد (۱۳۸۹)، خلیج فارس از دیرباز تاکنون، تهران: انتشارات امیرکبیر.
- براون، ادوارد، تاریخ مشروطیت ایران، ترجمه‌ی مهری قزوینی، تهران، انتشارات کویر، ۱۳۸۰.
- جعفری ولدانی، اصغر (۱۳۷۰)، بررسی تاریخی اختلاف مرزی ایران و عراق، تهران: دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی وزارت امور خارجه.
- دانشجویان پیرو خط امام (۱۳۶۶)، احزاب سیاسی ایران مجموعه اسناد لانه‌ی جاسوسی آمریکا، ج ۲، تهران: مرکز نشر اسناد لانه جاسوسی آمریکا.
- ذبیح، سپهر، ایران در دوره‌ی مصدق، ترجمه‌ی محمدرفیعی مهرآبادی، ج ۲، آشیانه کتاب، ۱۳۸۱.
- رحمانیان، داریوش (۱۳۹۵)، ایران بین دو کودتا، تهران: انتشارات سمت.
- رزمجو، علی‌اکبر (۱۳۷۸)، حزب پان‌ایرانیست، تهران: مرکز اسناد انقلاب اسلامی.

۸۲ جستارهای تاریخی، سال ۱۶، شماره ۲، پاییز و زمستان ۱۴۰۴

زارعشاهی، احمدعلی (۱۳۸۰)، علل تشکیل و انحلال جبهه ملی، ج ۱، تهران: مرکز اسناد انقلاب اسلامی.

سیاوشی، سوزان (۱۳۸۵)، لیبرال ناسیونالیسم در ایران، ترجمه علی محمد قدسی، تهران: دموکسیه فرهنگی هنر و ارتباط.

شادلو، عباس (۱۳۷۱)، احزاب و جناح‌های سیاسی امروز، تهران: انتشارات گستره.

شیخاوندی، داوود، زایش و خیزش، تهران انتشارات ققنوس، ۱۳۶۸.

شعبانی، رضا، ایرانیان و هویت ملی، تهران، پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه‌ی اسلامی، ۱۳۸۵.

کاتم، ریچارد (۱۳۷۱)، ناسیونالیسم در ایران، ترجمه فرشته سرلک، تهران: نشر گفتار.

کریملی، اوز، نظریه‌های ناسیونالیسم، ترجمه محمدعلی قاسمی، تهران، نشر ایران، ۱۳۸۳.

مدیر شانه چی، محسن (۱۳۷۵)، احزاب سیاسی ایران بامطالعه موردی نیروی سوم و جامعه سوسیالیست‌ها، تهران: مؤسسه خدمات فرهنگی رسا.

ملک‌زاده، مهدی، تاریخ مشروطیت ایران، ج ۴، ج ۱، تهران، انتشارات علمی، ۱۳۷۳.

ابراهیم می‌رانی، ناسیونالیسم و جنبش مشروطیت ایران، تهران، انتشارات آرمان خواه، ۱۳۵۸.

منشور گرگانی، م.ع (۱۳۲۵)، نفت و مروارید، سیاست انگلیس در خلیج فارس و جزایر بحرین، تهران: انتشارات مظاهری.

نجمی، ناصر، مصدق مبارز بزرگ، تهران، انتشارات کلینی، ۱۳۵۹.

حزب ملت ایران بر بنیاد پان‌ایران‌یسم، (بی تا)، پان‌ایران‌یسم چه می‌گوید، بی جا: انتشارات حزب ملت ایران.

لیست، فردریک (۱۳۸۷)، اقتصاد ملی و اقتصاد جهانی: تجانس‌ها و تعارض‌ها، ترجمه ناصر معتمدی، تهران: شرکت سهامی انتشار.

عالم، عبدالرحمن، بنیادهای علم سیاست، ج ۴، تهران، نشر نی، ۱۳۸۲.

قمری، داریوش، تحول ناسیونالیسم در ایران، تهران، مرکز اسناد انقلاب اسلامی، ۱۳۸۰.

همایون کاتوزیان محمدعلی، تضاد دولت و ملت (نظریه‌ی تاریخ و سیاست در ایران)، ترجمه‌ی علیرضا طیب، تهران، نشر نی، ۱۴۰۱.

----- مصدق و مبارزه برای قدرت، ایران ترجمه‌ی فرزانه طاهری، تهران، نشر مرکز، ۱۴۰۱.

----- اقتصاد سیاسی، ترجمه محمدرضا نفیسی و کامبیز عزیزی، تهران، انتشارات مرکز، ۱۴۰۲.

----- دولت و جامعه در ایران انقراض قاجار و استقرار پهلوی، ترجمه حسن افشار، تهران، انتشارات مرکز، ۱۳۹۴.

بررسی مواضع حزب ملت ایران و روزنامه آپادانا ... (خشایار رضوی جیفانی) ۸۳

هوشنگ مهدوی، عبدالرضا (۱۳۸۴)، سرنوشت یاران دکتر مصدق، ج ۲، تهران: انتشارات علمی.

اسناد

مرکز اسناد انقلاب اسلامی:

سند شماره ۰۱۴۶۷۰۱۵، سند شماره ۰۱۴۶۷۰۰۶، سند شماره ۰۱۴۶۷۰۰۷۴، سند شماره ۰۱۴۶۷۰۰۸

مقالات

بیات، کاوه (۱۳۷۹)، آمریکا و مسئله بی طرفی ایران، مجله گفت‌وگو، دوره دوم، شماره ۲۷.
دادبخش، مسعود و حسین سلیمی (۱۳۹۸)، کوشش برای بازسازی ساختار اقتصادی ایران در دوره رضاشاه با تکیه بر تئوری اقتصاد ملی فردریک لیست، پژوهشنامه تاریخ اجتماعی اقتصادی پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، شماره دوم.
چتین سایا، گوکهان و سید اسدالله اطهری (۱۳۸۵)، ریشه‌های تاریخی روابط ایران و ترکیه، فصلنامه مطالعات خاورمیانه، شماره ۴۶.
شورای پژوهشگران بنیاد تاریخ انقلاب اسلامی ایران (۱۳۷۸)، خاستگاه احزاب نخستین در ایران، فصلنامه یاد، سال چهاردهم، شماره‌های ۵۳-۵۶.

روزنامه‌ها و مجلات

روزنامه آپادانا:

آپادانا، ش ۳، پنجشنبه ۱۹ بهمن ۱۳۲۹، ص ۱؛ آپادانا، ش ۴، پنجشنبه ۲۶ بهمن ۱۳۲۹، ص ۴؛ آپادانا، ش ۶، پنجشنبه ۱۰ اسفند ۱۳۲۹، ص ۲؛ آپادانا، ش ۱، سه شنبه ۲۴ دی ۱۳۳۰، ص ۱؛ آپادانا، ش ۸، پنجشنبه ۳ بهمن ۱۳۳۰، ص ۱؛ آپادانا، ش ۱۰، شنبه ۴ خرداد ۱۳۳۰، ص ۲؛ آپادانا، ش ۱۱، سه شنبه ۸ بهمن ۱۳۳۰، ص ۱؛ آپادانا، ش ۱۲، شنبه ۱۸ خرداد ۱۳۳۰، ص ۱؛ آپادانا، ش ۱۷، شنبه ۲۲ تیر ۱۳۳۰، ص ۱؛ آپادانا، ش ۱۹، یکشنبه ۲۰ بهمن ۱۳۳۰، صص ۳-۴؛ آپادانا، ش ۲۶، سه شنبه ۲۹ بهمن ۱۳۳۰، ص ۲-۱؛ آپادانا، ش ۳۰، دوشنبه ۵ اسفند ۱۳۳۰، ص ۱؛ آپادانا، ش ۳۱، سه شنبه ۶ اسفند ۱۳۳۰، ص ۱؛ آپادانا، ش ۳۳، پنجشنبه ۸ اسفند ۱۳۳۰، ص ۱؛ آپادانا، ش ۳۴، یکشنبه ۱۱ اسفند ۱۳۳۰، ص ۱؛ آپادانا، ش ۳۶، سه شنبه ۱۳ اسفند ۱۳۳۰، ص ۱؛ آپادانا، ش ۳۷، چهارشنبه ۱۴ اسفند ۱۳۳۰، ص ۱؛ آپادانا، ش ۴۲، چهارشنبه ۲۱ اسفند ۱۳۳۰، صص ۲-۱؛ آپادانا، ش ۴۳، پنجشنبه ۲۲ اسفند ۱۳۳۰، صص ۱-۲؛ آپادانا، ش ۴۴، یکشنبه ۲۵ اسفند ۱۳۳۰، ص ۱؛ آپادانا، ش ۴۵، دوشنبه ۲۶ اسفند ۱۳۳۰، صص ۱-۲؛ آپادانا، ش ۴۶، سه شنبه ۲۷ اسفند ۱۳۳۰، ص ۲؛ آپادانا، ش ۵۲، سه شنبه ۲۶ فروردین ۱۳۳۱، ص ۱؛ آپادانا، ش ۵۶، سه شنبه ۲ اردیبهشت ۱۳۳۱، ص ۳؛ آپادانا، ش ۷۲، پنجشنبه ۷ خرداد ۱۳۳۱، ص ۵؛ آپادانا، ش ۷۸، سه شنبه ۲۷ خرداد ۱۳۳۱، صص ۱

۸۴ جستارهای تاریخی، سال ۱۶، شماره ۲، پاییز و زمستان ۱۴۰۴

۴-؛ آپادانا، ش ۱۲۹، سه شنبه ۵ خرداد ۱۳۳۲، ص ۱، آپادانا، ش ۱۳۱، جمعه ۲۹ خرداد ۱۳۳۲، ص ۱؛ آپادانا، ش ۱۴۲، سه شنبه ۲۰ مرداد ۱۳۳۲، ص ۱.

روزنامه ندای پان ایرانیسم:

ندای پان ایرانیسم، ش ۲، چهارشنبه ۲۵ دی ۱۳۳۰، ص ۱.

مجله دانش:

دانش، ش ۵، سه شنبه ۲۷ تیر ۱۳۲۸، ص ۵۱۶.

